

VARGA LAJOS**Szociáldemokraták kormányzati szerepben
a demokratikus forradalom idején****A Wekerle-kormány agóniája. A kibontakozás programja október elején**

A Monarchia, különösen Magyarország politikai vezető köreit igencsak meglepte a német hadsereg 1918. augusztus 8-i példátlan veresége a nyugati fronton. A lakosság még a szűkszávvú, megcenzúrázott jelentésekből is kezdte megérteni, hogy a központi hatalmak az ötödik évébe lépő háborút nem nyerhetik meg. A német uralkodó, a fegyverszünet előmozdítása érdekében, megkezdte a belpolitikai erővonalak átrendezését. A várható vereség súlyos következményeit a Monarchia háborús politikáját irányítói ekkor még nem mérlegelték, legfeljebb rossz sejtelmek voltak. 1918 nyárutóján még a tapasztalt politikusok is a hadműveleteknek 1919 tavaszáig történő elhúzódását jósolták a piavei júniusi katasztrófa ellenére, amit Tisza István csak amolyan háborús kisiklásnak értékelt. Valójában a hadsereg a győzelembe vetett hitet veszítette el. A közvélemény is csak később vonta kétségbe Tisza értékelésének hitelességét.

A magyar parlament – még a német hadsereg fekete napja előtt – elhúzódó vita után július 15-én döntött a választójog kiterjesztéséről, alaposan megcsonkítva Vázsonyi Vilmos miniszter eredeti tervét – jöllehet az sem az általános választójogról szolt –, amit a király szeptemberben változatlanul jóváhagyott, ezzel is tovább mélyítve a társadalmi elégedetlenséget. A magyar közvélemény figyelmét elkerülte, hogy az antant hatalmak nyáron-összel, a Cseh Nemzeti Tanácsot hadviselő fél-

nek ismerték el. Időközben sorra alakultak a Monarchia nemzetiségeinek tanácsai, amelyek különböző kongresszusokat, tanácskozásokat tartottak, ahol az új állami berendezkedésükről határoztak. Mindez különösebben nem zavarta a Salzburgban, a Monarchia és Németország között létesítendő vámunióról tárgyalókat. Nagy figyelmet kapott Tisza István kudarcral végződött szarajevói látogatása, amelyre az antant nagyszabású, szeptember közepén elindított balkáni támadásának napjaiban került sor. Szeptember 28-án Bulgária kapitulált, s megnyílt az út a Duna, illetve Konstantinápoly felé. Két hét múlva a törökök hoztak a bolgárokéhoz hasonló döntést.

Utóbbinak még Magyarországon is sokkoló hatása volt. A kormány döntés- és cselekvésképtelen volt, s jobb híján a tapasztalt Wekerle Sándor miniszterelnök többször megismételte távozási szándékát, amit az uralkodó ismételten nem fogadott el. A magyar kormány ilyen válságos helyzetben is igazodott a közös külügyi politika szabályainak betartásához. Önálló kezdeményezéssel a kormány nem lépett fel, noha mérvadó politikusok felismerték, hogy a Monarchia megőrzése változatlan formában lehetetlen. Ez a magyar konzervatív politikusok számára akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a németek sürgették a fegyverszüneti tárgyalások megkezdését, noha korábban ők akadályozták meg a Monarchia bátortalan kezdeményezéseinek megvalósítását. Az október eleji diplomáciai jegyzékekre csak Németország kapott, október 10-én választ. Az antanthatalmak a Monarchiát nem tekintették egyenlő partnernek.

A parlamenti pártok mérsékelt konzervatív politikusai a kormányátalakítás, a „koncentráció” kérdéseiről értekeztek, még gondosan ügyelve a Károlyi-párt távortartására. Körükben némi értetlenséget keltett, hogy az uralkodó október 11-én Károlyi Mihályt kihallgatáson fogadta. Október 16-án az osztrák császár manifesztumában a Monarchia császári koronatarományait föderatív állammá nyilvánítja (a csehek azonnal elutasítják); 17-én Tisza István a parlamentben bejelenti: a háborút elveszítettük; 18-án az amerikai elnök közli, hogy a 14 pont a Monarchiára már nem érvényes, s az érintettek forduljanak az illetékes Nemzeti Tanácsokhoz. (Minő időzítés.)

A bolgár kapituláció után megélenkült a magyarországi parlamenti ellenzék és a parlamenten kívüli politikai pártok tevékenysége. Kiterjedt eszmecserek, tárgyalások kezdődtek a válságos helyzet kezeléséről. Újjáéledt az év elején megbukott Választójogi Blokk, de már Vázsonyi nélkül. Szorosabbá és rendszeressé vált az MSZDP, a Károlyi vezette függetlenségek és a radikálisok együttműködése. Ezekről a tanácskozásokról a pártvezetőség tájékoztatta a Szaktanácsot, a főváros főbizalmijait. Egyes demokrata, keresztényszocialista politikusok az ellenzéki pártok tanácskozását javasolták.

Október első napjaiban az MSZDP vezetősége és a hadiüzemek (többek között a lőszergyár, a fegyvergyár, a Ganz-Danubius, a Weiss Manfréd hadianyag- és konzervgyár, a győri ágyúgyár és más üzemek) bizalmi testületeinek felhívása¹ – az október 8-i kiáltvány előzetes javaslata – új kormány megalakítására szólított fel. Követelte, hogy az jelentse ki, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia (vagy Magyarország) területi épségének biztosítása mellett hajlandó azonnal békét kötni. Ezenfelül iktassa törvénybe az általános választójogot, szüntesse meg a cenzúrát, a szervezkedési, gyülekezési jogokat korlátozó intézkedéseket, az üzemek háborús felügyeletét, emelje fel a hadisegélyeket, kobozza el a spekuláció, az uzsora útján szerzett jövedelmeket. A képviselőház vonakodása esetén az országgyűlés feloszlatandó, új nemzeti politikai testület szervezendő. (A vázlat még nem tisztázta az ország függetlenségét, az önrendelkezési jogot, nem szólt az agrárreformról.)

Az ellenzéki pártok és csoportok, szervezetek felfogását is tartalmazta az MSZDP október 8-i, Magyarország népéhez szóló, Kunfi Zsigmond által megfogalmazott felhívása, melynek fő mondanivalója találkozott Károlyi javaslataival, amelyeket három nappal később a királynak is összefoglalt.² A kiáltvány, a

¹ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 721. f. 1/603. ő. e.

² GÁBOR Sándorné–FEHÉR András–HORVÁTH Zoltánné–MILEI György (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai*. 5. k. Szikra, Budapest, 1956. 244–246.; VARGA Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon 1914. július–1919. március*. Napvilág, Budapest, 2010. 269–276.; Kunfi forradalom alatti tevékenységét áttekinti: AGÁRDI Péter: *Kunfi Zsigmond*. Új Mandátum, Budapest, 2001. 47–51.

fent ismertetett vázlattól eltérően, követelte az önálló, független Magyarország proklamálását, mely az itt élő nem magyar ajkúaknak biztosítja a teljes egyenlőséget és az önrendelkezési jogot. Síkraszállt az ország területi épségének megőrzése mellett, nem vonta kétségbe az elszakadás jogát népszavazás útján, egyben üdvözölte az újonnan alakuló államokat. Az államformáról nem nyilatkozott, nem kötelezte el magát a perszónalunió mellett, ám a köztársaság követelésével sem kívánta megnehezíteni egyes partnereivel az együttműködést. A felhívás követelte a kormány azonnali lemondását, s új demokratikus erők, osztályok és az itt élő nemzetek képviselőiből álló kormány felállítását. Amennyiben a parlament e követelést nem teljesíti, feloszlatandó. A felállítandó kormány első feladata a háború mielőbbi befejezése, a magyar csapatok visszavonása, fegyverszüneti ajánlat tétele az antant hatalmak felé, az általános választójog kihirdetése, az önkormányzatiság biztosítása, a közigazgatás demokratizálása, az agrárviszonyok gyökeres megváltoztatása. A nagyipari munkásság érdekében azt követelte, szocializálják azokat az üzemeket, amelyek az „egyéni vezetés alól kinőttek”. A követelések között szerepelt a nyolcórás munkanap általános bevezetése, a katonák kártalanítása.

Az MSZDP november 13-i, immár negyedik, rendkívüli kongresszusa – a politikai együttműködést tagadók felfogását elutasítva – jóváhagyta a kiáltványban foglaltakat, és felhatalmazta a pártvezetőséget, hogy a demokratikus pártokkal részletes tárgyalásokat folytasson a háború mielőbbi befejezése, a fegyverszünet elérése, az ország megmentése érdekében. Tehát a kongresszus, beható vita után, módosította az 1918. február 10-i határozatot, amely megtiltotta a polgári pártokkal való politikai együttműködést, miután azok az 1917-es és 1918 eleji választójogi harcban, ígéretüket megszegve, az MSZDP-t cserbenhagyták. Ez elősegítette és felgyorsította a demokratikus kibontakozást. Az MSZDP-nek nem voltak illúziói a perszónalunió felállításáról, s partnereitől eltérően nagyobb figyelmet fordított a nemzetiségek álláspontjára, főként amikor kiderült, hogy a nemzetiségek szociáldemokratái – hangsúlyozva, hogy nem lehetnek szembe nemzetük óhajával, akaratával – többnyire sa-

ját polgári pártjaik nézeteihez igazodtak. Mindebből a magyar szociáldemokrata vezetők megéreztek, hogy a Monarchia szét-hullásával a történelmi Magyarország töretlen megőrzése Don Quijote-i vállalkozás.

„Alkotmányos” vagy demokratikus megoldások az összeomlás elkerülésére

A kormányzati körök állandósuló tétovázásának, tanácstalanságának, időhúzásának, felelőtlen taktikázásának légkörében a demokratikus pártok, a szociáldemokraták aktív részvételével, megkísérelték a kibontakozást nagyobb megrázkódtatások nélkül, tárgyalások útján megoldani. Az október 16-án megnyílt országgyűlés kedvezett az intenzív tárgyalásoknak. (A Wekerle-kormányt a súlyos helyzet nem készítette arra, hogy az évtizedes szokástól eltérően, az őszi ülésszakot, október közepe előtt hívja össze.) Az uralkodó töretlen bizalmát élvező miniszterelnök bejelentette, hogy Magyarország visszanyerte függetlenségét s perszónálunióvá alakul, miután a Habsburgok koronatartományai föderatív állammá válnak. E bejelentést a dualista rendszer megingathatatlanságának '67-es ókonzervatív képviselői a '48-as függetlenségiakat is megszegyenítő ovációval fogadták. Károlyi Mihály felszólalásában a királytól a kormány haladéktalan elbocsátását, és más pártok és a nemzetiségek képviselőiből álló demokratikus kormány kinevezését, önálló külügyminisztérium felállítását, a német katonai szövetség haladéktalan felmondását, a különbéke megkötését követelte. Az újsütetű „függetlenségiak” a demokrata függetlenségiakat nevezték hazaárulónak. A másnapi Tisza-beszéd kezdte őket kijózanítani. E drámai bejelentések hatására a Tisza vezette Nemzeti Munkapárt feloszlott, s tagjainak nagy része a 48-as Alkotmánypártba lépett át, amit több mérsékelt konzervatív politikus már nem tudott elviselni. Többen Wekerle 48-as Alkotmánypártjából léptek ki, a 12 tagú néppárti frakcióban öten maradtak gróf Zichy Géza, a régi világ e prominense körül.

A helyzet súlyosságát kendőzetlenül tárta olvasói elé a függetlenségi orgánuma.³ A másfél, két hónappal korábban még elfogadhatónak tűnt helyzet megváltozott. Az egész kormányzati rendszer, a dinasztíát is beleértve, tanácsstalanságával, cselekvésképtelenségével katasztrófa felé sodorta az országot. Az antant diplomáciai jegyzékei, valamint Wilson elnök nyilatkozatai, a demokrácia, a nemzetiségi jogok, legszélesebb kiterjesztését hangsúlyozzák (s talán már a határok megváltoztatására utalnak?) – fejtegeti a függetlenségi képviselő, a lap főszerkesztője, Lovászy Márton. Vagyis – tette hozzá – háborús kormányokkal, személyekkel nem kívánnak tárgyalni. A megoldás csak az lehet, hogy a demokratikus, hazafias erők Károlyi mögé állnak.

A szociáldemokraták megnyilatkozásai⁴ nagyjából megegyeztek demokratikus függetlenségi partnereik álláspontjával, különbség a nemzetiségi kérdés kezelésében nyilvánult meg, ami a politikai együttműködést nem vonta kétségbe. A szociáldemokraták véleménye szerint a demokrata függetlenségi is késlekedve ismerik fel a nemzetiségek törekvéseit, mert az elzárkózás vagy a távolságtartás, a korlátozott jogkiterjesztés csak erősíti elszakadási igyekezetüket. Elkerülhetetlen tehát az önrendelkezési jog teljes biztosítása. Már a császári manifesztum – jegyzi meg az egyik cikk – sem ismeri el a magyar birodalmat, hisz Horvát-Szlavónország különválása befejezett tény. Wilson elnök a délszlávok és a „tótok” nemzetiségi igényeit jogosnak ismeri el, vajon meg kell várni – kérdi –, amíg a románokat, a ruténokat is erre biztatja? Az antant célja, állapítja meg, hogy a volt Monarchia népeit, kormányait elszakítsa Németországtól, akár területi átrendezések árán is. A németellenes demokrata függetlenségieknek ebből az alapállásból is közelednie kellene a nemzetiségekhez. Ugyanakkor a szociáldemokrata lap leszögezi – reflektálva a cseh nemzeti tanács szlovákokhoz szóló csatlakozási felhívására –, hogy katonai vagy egyéb politikai nyomás

³ *Magyarország*, 1918. október 17., 20., 22. Élesen támadta a Világ hasábjain a kormányt Jászi Oszkár és Bíró Lajos. JÁSZI Oszkár: Haláltánc. *Világ*, 1918. október 17.; BÍRÓ Lajos: Hazugságok. *Világ*, 1918. október 18.

⁴ *Népszava*, 1918. október 16., 17., 18., 22.

alatt megtartott népszavazás jogosságát az MSZDP nem ismeri el. Magyarország esetében is „csak olyan területváltoztatásokat ismerünk el jogosnak, amelyek nemzetközi felügyelet mellett, a népességnek demokratikus úton és szabadon megnyilvánított akarata nyomán mennek végbe”.⁵

A kibontakozásért fáradozó demokratikus pártok október 23. előtt az alkotmányossági megoldás felgyorsítását remélték, hogy elkerüljék a nagyobb társadalmi megrázkódtatásokat. Az Andrassy–Apponyi mérsékelt konzervatív csoport tárgyalásokat folytatott a demokratikus pártok vezetőivel. Garami Ernő a parlamenti pártokkal való együttműködést, néhány elbarátjától eltérően, szélesebben, tágabban értelmezte és támogatta azokat, noha a mérsékelt konzervatívok tudomására hozta, hogy ragaszkodnak Károlyi programjához és kormányelnökségéhez. A szociáldemokraták nem tápláltak különösebb reményeket az antant „igazságossága” iránt, s e felfogásuk találkozott a mérsékelt konzervatívok nézeteivel, de tőlük eltérően, követelték a Németországgal való azonnali szakítást. A mérsékelt konzervatívok elfogadták az éppen csak kihirdetett választójogi törvény felülvizsgálatát, az általános választójog bevezetését. Időszerűnek tartották, hogy a munkásság képviselőt kapjon az új összetételű kormányban. Az erőviszonyokat mérlegelő Garami a konzervatívokkal való együttműködést távlatosan is fontosnak tartotta: megelőzendő, hogy a mérsékelték a demokrácia ellenségeinek táborát növeljék.⁶

Károlyi Mihály újabb, október 22-én beterjesztett, a kormány lemondását követelő, tíz pontból álló javaslatát már megszavazták a néppártiak, a demokraták, Apponyi hívei, míg a kormánypártiak elutasították. Az október 23-i parlamenti ülésen, miközben az unalmas felhatalmazási törvényt tárgyalták, Meskó Zoltán függetlenségi képviselő állítólag két liter bikavér elfogyasztása után a felszólalásokat megszakítva, beszólt, hogy Debrecenben a király érkezésekor a Gotterhaltét énekelték.

⁵ Súlyosabb megalázás. *Népszava*, 1918. október 22.

⁶ ANDRÁSSY Gyula: *Diplomácia és világháború*. Göncöl-Primusz, Budapest, 1990. 163–173.; GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. Primusz, Budapest, 1989. 8–15.

Óriási zaj, közbeszólások közben Károlyi Mihály táviratot kapott kézhez, miszerint egy horvát ezred Fiumében fellázadt és átvette a város vezetését is. Ilyen megrázó események után az ellenzéki képviselők a parlament kupolacsarnokában rögtönzött tanácskozáson a nemzeti tanács, valamint az új kormány azonnali megalakítását sürgették. A mérsékelt konzervatívok ugyan nem zárkóztak el az új összetételű, szocialistákkal, demokratákkal kibővített kormány megalakításától, Károlyit is beleértve, de tárgyalást javasoltak a királlyal és a kormánypárt egyes személyiségeivel. (Már Tisza István is elfogadta az általános választójogot.)⁷ Ez a kupolacsarnoki tanácskozás mintha még a „rendi” világ szokásos rebelliós tiltakozások nyomait hordozta volna. A kicsi és gyenge parlamenti függetlenségi ellenzék (szociáldemokraták a magyar parlamentben nem voltak) nem képviselt elegendő erőt, hogy a kormányzattal szembeforduló, tarka összetételű ellenzékéből új hatalmi, törvényhozói centrumot, ellenparlamentet kovácsoljon. A mérsékelt konzervatív ellenzék erre az időszerű, az alkotmányossággal is számoló lépésre nem szánta el magát. Helyette a dinasztikus hatalom gyakorlásában is megrendült uralkodóval való tárgyalásokra hivatkozott. Igaz, ekkor még Károlyi is bízott az uralkodóban s a dinasztia megőrzésében. A Nemzeti Munkapártból és a Wekerle-pártból az Andrassy–Apponyi féle mérsékelt konzervatív parlamenti frakcióba átlépők jelentősége megnőtt, de fő céljuk Károlyi miniszterelnökségének meggátlása volt. E súlyos órákban sem merült fel, hogy az országgyűlés a teljes államhatalmat is magában foglaló ideiglenes Államtanáccsá alakuljon.

Mindeközben az Egyetem utcai Károlyi-palota a demokratikus pártok tanyájává változott, ahol különböző személyek ismertették reális elemeket felvonultató kibontakozási elképzeléseiket, míg mások az utópia és a fantazmagória világának „programjéért” hadakoztak. Elkerülhetetlennek tűnt, ha megkésve is, egy új hatalmi központ, a Nemzeti Tanács létrehozása. A magyarországi demokratikus erőknek a környező nemzetek tanácsaitól eltérően, a vereség tudatában, vállalva annak min-

⁷ JUHÁSZ NAGY Sándor: *A Magyar Októberi Forradalom Története*. Cserépfalvi, Budapest, 1945. 173–176, 189–192.

den, az egész nemzetet sújtó ódiумát, nem egy új állam létrehozásán vagy kibővítésén kellett munkálkodniuk, hanem az ország szétesésének elhárítását kellett megkísérelniük. Gigászi feladat a közép- és délkelet-európai nemzetállamok létrehozásának korszakában, amelynek súlyosságát tovább mélyítette, hogy az 1910-ben megválasztott országgyűlésben, a parlamentarizmustól évtizedek óta erőszakosan távol tartott szervezett munkásságnak egyetlen képviselője sem volt, míg a parasztságnak mindössze három. A demokratikus érzelmű polgárság, az értelmiség képviselője aránytalanul alacsony volt, s még ez is megoszlott a különböző pártok között. E demokratikus átalakulás szempontjából rendkívül kedvezőtlen parlamenti pártösszetétel szinte kikényszerítette a parlamenten kívüli pártok megkülönböztetett szerepvállalását. A hagyományos polgári-konzervatív pártok, érezve az idők szavát, szerény kormányzati szereppel kínálták a demokratikus pártok vezetőit. A szociáldemokraták különösebben nem vágytak miniszteri bársonyszékre, ám a kormányrésztvételtől nem zárkoztak el. Károlyi és pártja még e lázas, drámai napokban is számított a mérsékelt konzervatívokkal való együttműködésre, a „történelmi osztályok” felelős közreműködésére. Az utolsó ajánlatot a formálódó Nemzeti Tanács megbízásából, személyesen Garami és Kunfi, a korábban az uralkodó felkérésére Svájból október 22-én hazatérő ifj. Andrásynak tette, kérve a külügyminiszteri tárca elfogadását. Andrassy válasza rideg elutasító volt. Időközben, a király felszólítására, elvállalta a már csak papíron létező Monarchia külügyminiszterségét, s meglepte, amit Garaminak és Kunfinak megtagadott: felmondta a Németországgal való szövetséget, majd az antantnak felajánlotta a különbékét. Andrassy döntése elhibázott volt, mivel kivonta magát a belpolitika alakításából, ami lehetetlenné tette a mérsékelt konzervatív erővel való további együttműködést, s gyengítette a válságos helyzet szélesebb alapokon nyugvó kezelésének lehetőségét.

E napokban már az utca is megmozdult. Az egyetemek ifjúsága tüntetéseket rendezett, fiatal katonatisztek ajánlották fel szolgálataikat a függetlenségi pártkörben. A fővárosban több tízezer katona tartózkodott. A szervezett munkásság fe-

gyelmezett a felszólításra várt. A döntést a demokraták nem halaszthatták tovább. A Nemzeti Tanács, sajnálatos módon, csak három párt képviselőiből alakult meg október 25-én.⁸ Az MSZDP különböző testületei október 24–26. között többoldalú tanácskozáson vitatták meg a párt követendő politikáját az új, forradalmas helyzetben. A korábbi kedvezőtlen tapasztalatok és a választójogi harc eredménytelensége, főleg a szakszervezeti vezetők jelentős részét tette a polgári pártok iránt bizalmatlanná, tartózkodóvá. Ez az októberi viharos napokban nehezen oldódott. Október 24-én a szakszervezeti bizalmiak testülete még elutasította a kormányrésztvételt.

A forradalmi romantikára hajlamosak (Katz Lipót, Somló Dezső) tagadtak bármilyen szövetezést a polgári pártokkal, a változásokhoz, forradalomhoz elegendőnek és kizárólagosnak tartva a proletariátust. E szélsőséges véleményt a többség nem osztotta, de egységesen utasítottak el bármilyen tárgyalást a fennálló kormányzattal. Ugyanakkor többen kétkedéssel fogadták az Andrássy–Apponyi párttal való egyezkedést. Október 26-a előtt a pártvezetőség sem volt egységes a Károlyi vezette kormányban való részvétel kérdésében. A mérsékelt konzervatívokból is álló kormányt, akárcsak 1917-ben Esterházy Móricét, legfeljebb kívülről lehetséges támogatni, vallotta ekkor Bokányi Dezső, Jászai Samu és mások. Ez a vélemény hamarosan módosult, miután Károlyi ragaszkodott a szociáldemokraták részvételéhez. Kiseb volt a tartózkodás a Nemzeti Tanácsban való részvétel kérdésében, ám a pártvezetőség meghatározó politikusai, Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Garbai Sándor, Böhm Vilmos, Peidl Gyula, hamarosan Weltner Jakab is minden fenntartást kizárva a részvétel mellett döntöttek.

A három demokratikus párt és a velük egyetértő, demokrata pártonkívüliek összefogásával alakult Nemzeti Tanács 12 pontból álló, Kunfi és Jászi által pontosított kiáltványa mérsékelt formában tartalmazta az október 8-i felhívást. A szociáldemokraták a termőföldet kizárólag a megművelőknek juttatnák, a

⁸ JUHÁSZ NAGY Sándor: I. m. 193. és következő oldalak.; HAJDU Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Kossuth, Budapest, 1969. 31–41.

demokraták, tágabb értelemben, az egész népnek. Az üzemek szocializálásáról szóló szociáldemokrata sejtetés már nem szerepelt. Kimaradtak a munkásvédelmi követelések, és az adópolitika megváltoztatása is kevesebb figyelmet kapott, mindez a középosztály érdekében is. A Nemzeti Tanács kiáltványában nagyobb hangsúlyt kapott a kapcsolatteremtés az újonnan alakult államokkal, illetve a békeszerződés és a békekongresszus. Az MSZDP vezetősége körlevélben tájékoztatta a gombamódra elszaporodott pártszervezeteket a Nemzeti Tanács megalakulásáról és kiáltványáról,⁹ felszólítva a pártszervezeteket, hogy a politikailag nem kompromittált polgársággal együtt alakítsák meg a Nemzeti Tanács helyi csoportjait. Gyűléseken, röpiratokban szólítsák fel a helyi egyleteket, köröket, társadalmi-gazdasági érdekképviseleteket a csatlakozásra.

Az október végi napok tragikomikussá váló királyi, nádori, miniszteri, bankári kormányalakítási tárgyalásait, manőverezéseit két-három nap alatt keresztülhúzta a nép, katonák, tisztek, rendőrök csoportos csatlakozása a Nemzeti Tanácshoz, a szervezett munkásság figyelmeztető politikai sztrájkja, az ifjúság lánglelkű fellépése, különféle gazdasági testületek, intézmények látványos támogatása és a mindent elsőpró békevágy. Az eredménytelenül záródó gödöllői királyi audiencia után (a megfáradt IV. Károly több mint 30 jelentős, valamint súlytalan politikust fogadott, beleértve Károlyi megalázó egynapos bécsi „meghívását” is) a kormányválság megoldása a homo regiusra, József főhercegre hárult. Október 28-án az esti órákban, több parlamenti politikussal folytatott tárgyalás után a Várban fogadta Garamit és Kunfit, akik tájékoztatták a Nemzeti Tanácsot e meghívásról. Akárcsak néhány nappal előbb a királynak, a főhercegnek is elmondták, hogy a szociáldemokraták csak egy Károlyi vezette kormányban vehetnek részt, míg egy, a Nemzeti Tanács programját felvállaló konzervatív politikus által irányított kormány a szociáldemokraták külső támogatása mellett is csak néhány napig maradhatna. Figyelmeztették a főherceget,

⁹ PIL 658. f. 5/47. ó. e. – A rendkívüli kongresszus utáni napokban a párt titkársága és a bizalmiak testülete határozott a pártszervezetek kiépítésének felgyorsításáról. *Népszava*, 1918. október 19.

hogy az időhúzás és a rossz döntés fegyveres megmozdulásba sodorhatja a fővárost, melynek következményei beláthatatlanok. A békés megoldás egyetlen lehetősége Károlyi haladéktalan kinevezése. A régi politikusok azonban, ismét megkésve, gróf Hadik Jánosra tették voksukat.

Forradalom és hatalomváltás. A demokratikus-koalíciós kormány megalakulása

Október 29-én Károlyi Mihály elnökletével megalakult a Nemzeti Tanács 20 tagú Intéző Bizottsága, hat szociáldemokrata: – Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Garbai Sándor, Böhm Vilmos, Weltner Jakab, Müller Ernőné – részvételével. Ez kimondatlanul már az új hatalom centruma. A békés forradalmat betetőzve, hogy a budapesti helyőrség a tisztekkel az élén, csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz és esküt tett neki. A Nemzeti Tanács programját is kisajátító Hadik-kormány megoldási kísérlete bő egy nap alatt megbukott. A forradalom vezérkara – a hadsereg megnyerése, a vérontás elkerülése érdekében – a fordulatot néhány nappal későbbre tervezte. „Mi terveztünk, a tömeg, elsősorban a fegyverben álló tömegek, végeztek”¹⁰ – jegyezte meg Garami novemberben. A szervezett munkásság fellépésének előkészítéséről szoltak a főváros üzemeiben október 30-án megtartott munkásgyűlések. E gyűléseken döntöttek a Nemzeti Tanács mellett működő, önálló központi munkástanács felállításáról. Az üzemi gyűléseken elfogadott határozat¹¹ kimondta, hogy a munkástanács olyan harci szervezet, amely az eddigi feladatok ellátása mellett kész az elszánt harcra a fegyverszünet azonnali elrendeléséért, a népuralom megteremtéséért, az elnyomott nemzetek önrendelkezéséért. A munkástanácsi határozat a Nemzeti Tanáccsal való összefogást hirdette. Az október 31-re virradó éjszakán a Népszava szerkesztőségében elkészült röp-

¹⁰ GARAMI Ernő: Két hete sincs. In: GELLÉRT Oszkár (szerk.): *A diadalmas forradalom könyve*. Légrády Testvérek, Budapest 1918. 4–5.

¹¹ Megválasztották a Munkástanács tagjait. *Népszava*, 1918. október 31. – VARGA Lajos: I. m. 312–314., 324–330.

iratot a gyárak, üzemek előtt több tízezer példányban terjesztették. A röpirat a szociáldemokrata párt nevében hirdette a forradalom kitörését. A dolgozókat a munka beszüntetésére és az utcára szólította.¹² A Nemzeti Tanács kiáltványa a katonákat csatlakozásra szólította fel. „Katonák! Ne ontsatok Budapest utcáin magyar vért.” Szállóigévé vált a fiatal, akkor 28 éves költő, Várnai Zseni 1912. májusi versének¹³ sora: „Ne lőj fiam...”

A békés forradalom pillanatok alatt elsöpörte a súlytalan-ná váló kormányzati rendszert. A szociáldemokraták új és váratlan helyzetbe kerültek, ahol a fő kérdés a kormányban való részvétel vállalása volt.¹⁴ A magyar parlamenti pártok október legutolsó napjaiban is úgy gondolták, hogy a homo regius útján a király által kinevezett Hadik János kormánya a tevékenységet a szokásos parlamenti bemutatkozással kezdi. Erre azonban nem került sor, a józan gondolkodású konzervatív politikus a megbízatást tisztelettel visszaadta. Egy hónappal korábban még sikeres lehetett volna... Október 31-én a kora reggeli órákban József főherceg Hadik János társaságában Károlyi Mihályt a Várba invitálta, aki Jászi és Kunfi kíséretében meg is érkezett, s mint designált miniszterelnök távozott. Ez a váratlan fordulat a szociáldemokratáknak a kormányban való részvétel kérdését pillanatok alatt konkrétá és elodázhatatlanná tette.

A forradalom győzelmes, október 31-re virradó éjszakája és napja véget vetett a kormányalakítási huzavonának. A főváros utcáit, tereit előzőnlő hatalmas tömeg spontán megmozdulása eldöntötte a kormányzati hatalom sorsát. A katonaság, a rendőrség, a hivatalnoki kar támogatása mellett, a szervezett munkásság fegyelmezett fellépésével, a kilengések meggátolására vállalkozott. Az MSZDP, a szakszervezetek vezetői sokszámú, népes gyűléseken tájékoztatták az egybegyűlteket a forradalom győzelméről, az új kormány megalakulásáról. A lapok szabadon ontották a híreket a forradalom eseményeiről. Időközben a Nemzeti Tanács az Astoriából, Bódy Tivadar főpolgármester meghívására, a Városháza kényelmesebb és méltóbb termeibe

¹² Kitért a forradalom. *Népszava*, 1918. október 31.

¹³ Várnai Zseni: Katona fiamnak.

¹⁴ E napok eseményeinek felidőzésétől eltekintek.

költözött. Miután Károlyi Mihály, József főherceg közvetítésével, IV. Károly miniszterelnöki megbízatását elfogadta, az érvényben levő szokásokat betartva, a Városházán folytak a tárgyalások a kormány összetételéről.¹⁵ Garami és Kunfi a felajánlott miniszteri megbízatást – tekintettel a különleges helyzetre – egyetértően elfogadták, közölve, hogy ilyen felhatalmazást eddig a pártvezetőségtől nem kaptak. Belügyminiszteri államtitkári megbízatás is kilátásba került. Garami szerint személyi javaslatot nem tettek. Garbai emlékiratában megjegyzi,¹⁶ hogy Batthyány Tivadar szívesen vette volna kinevezését, ám Garbai szerint ezt a pártvezetőségben Weltner megakadályozta. Felmerült Rónai Zoltán neve is, aki elhárította. Miután a belügyminiszter kategorikusan elzárkózott a pártválasztmány javaslatától, Landler Jenő kinevezésétől, e fontos posztot a függetlenségi Jánosi Zoltán kapta. Napokon belül államtitkári kinevezést kapott Böhm Vilmos a hadügyminisztériumba. A leendő kormány tagjainak nagy része a Nemzeti Tanács Intéző Bizottságának tagja volt, Buza Barna és Linder Béla kivételével. Megjegyzendő, hogy a miniszterelnök és egyes miniszterek átmenetileg több minisztérium irányítását is ellátták. Hárman, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond és Nagy Ferenc hivatalosan tárcanélküli miniszterek, de konkrét területet irányítva. (A jegyzőkönyvekben, a sajtóban gyakran megjelölve nemzetiségi, népjóléti és közéleti miniszterek.) A pénzügyminisztérium valóságos irányítása államtitkárként Szende Pálra hárult. Nehezebbnek, bonyolultabbnak a külügyek irányítása tűnt, többek közt önálló külügyminisztérium hiányában.

A kormánylista elkészítése és tudomásul vétele után az eskütételre József főherceg palotájában került sor az esti órákban. Károlyi és Garami emlékirataiból egybehangzóan kitűnik, hogy a hatalmas előcsarnokban várakozva kapták a hírt Tisza István meggyilkolásáról. A kinevezésre várakozók megdöbben hallgatással fogadták a hihetetlennek tűnő, de valóságos hírt. Egyik miniszterjelölt azonnal eltávozott. Megkeseredve vonultak a főherceg elé. Többen aligha figyeltek az elavult szövegre,

¹⁵ GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. I. m. 36–38.

¹⁶ PIL 810. f. Böhm emlékiratában Garbai mellőzésének okát nem említi.

hisz annak tartalma összeegyeztethetetlen volt egész világfelfogásukkal. A tornyosuló, hálátlan feladatok megoldásán fáradóknak haladéktalanul munkához kellett látniuk. Az éppen megalakult kormány első két ülésén, október 31-én és november 1-jén az államforma kérdésével is szembe kellett nézni.

Az első kormányülésen¹⁷ Károlyi Mihály összefoglalta a királynak benyújtott és jóváhagyott kormányprogramot. A függetlenségi törvények szerint a háború és a béke feletti döntés az országgyűlés joga. Törvény az országgyűlés felállításáról, melynek vezetését átmenetileg a kormányfő irányítja. A kormányprogramban megkülönböztetett figyelem hárul az ország teljes függetlenségére. Tekintettel az izgatott hangulatra és a köztársasági áramlatokra, a perszónalunió szerepeltetése a kormányprogramban veszedelmes. Mindez nem jelenti a király el nem ismerését, („Ő Felsége számára kijelentjük, hogy Ő Felsége nekünk királyunk”), sőt az ellen sem emelnek kifogást, hogy más ország(ok) uralkodója legyen, de ebben az esetben a független Magyarországot semmilyen sérelem nem érheti.

A következő, november elsejei kormányülésen¹⁸ a király és a kinevezett kormány közötti alkotmányos viszonyról beható eszmecsere bontakozott ki. (A jegyzőkönyv személyre szóló részleteket nem árul el, de a szemtanúk és visszaemlékezők fontos adatokat közölnek.) A függetlenségi párt egyes, a perszónalunióhoz ragaszkodó politikusai számára az elvek feladásának tűnt a közös uralkodó említésének elhagyása, amit a megváltozott körülményekkel magyarázhattak. Az államforma kérdésében egy nélkülözhetetlen lépéssel továbbmentek. Az egy napja kinevezett kormány kénytelen volt a köztársaság kérdésével foglalkozni, de megnyugtató választ sem adhatott, amíg végérvényesen nem tisztázódnak a kormány kinevezésének sajátos körülményei. A minisztertanács a királynak alternatív előterjesztést tett: vagy azonnal felmenti a kormányt hivatalából, vagy felmen-

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K-27. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1918. október 31. A továbbiakban e jegyzőkönyvet a lábjegyzetben külön nem jelzem, a főszövegben közlöm a kormányülés időpontját.

¹⁸ Uo. 1918. november 1.; HAJDU Tibor: I. m. 79–81.

ti az előző napon tett esküje alól, és jóváhagyja, hogy az minden következményével együtt szabadon foglalkozzon az államforma kérdésével, illetve alkalmazkodjon a Nemzeti Tanácsnak az államformáról hozandó határozatához. A kormány egyhangú döntését Károlyi miniszterelnök, valamint Batthyány és Kunfi miniszterek ismertették a főherceggel, kérve közbenjárását a királynál. E viharos órákban kínosan ügyelve az alkotmányos formásokra a főherceg többórás tárgyalás után közölte a miniszterelnökkel: a király a kormány lemondását nem fogadta el, ellenben a kormányt a hivatalos eskü és következményei alól felmenti, jóllehet a trónról nem mondott le. A főherceg kijelentette, hogy fiával együtt kész hűségesküt tenni a leendő magyar köztársaságra. E nagyfontosságú bejelentés után a kormány megbizta Kunfi Zsigmondot, hogy haladéktalanul lépjen érintkezésbe a Nemzeti Tanáccsal. A minisztertanács ezek után elfogadta a Kunfi által beterjesztett határozati javaslatot, amely szerint a hat héten belül összehívandó alkotmányozó gyűlésre bízza az ország államformájának eldöntését. Ha a törvényes keretek biztosítása valamilyen akadályba ütközne, más alkalmas eszközökkel fog élni. Miután az elvi akadályokat elhárították, a kormány tagjai az esti órákban a Nemzeti Tanács nyilvános ülésén, az új szövegnek megfelelően, az elnök, Hock János előtt letették az esküt Magyarországra és a magyar népre.

Szociáldemokraták kormányzati munkában

A dinasztia visszavonulásával, az alkotmányos kérdések rendeződésével, a forradalom győzelmes napjaiban, a régi közigazgatás elbizonytalanodásakor a Nemzeti Tanács különféle, az államigazgatásra emlékeztető szervezetei, bizottságai fő feladatuknak a forradalmi rend, a változás békés jellegének megőrzését tartották. A közrend fenntartása, az önkényeskedések, a fosztogatások, rablások vagy éppen a bosszú elszabadulásának meggátlása, a vérontás elkerülése érdekében, a szakszervezetek néporséget szerveztek a gyárak, közüzemek, ipartelek, pályaudvarok, élelmiszer-raktárak védelmére. (A vágóhíd vé-

delmének megszervezését Nagy Ferenc közlelmezési miniszter mellett Reisz Mór, a húsipari munkások vezetője irányította.) Már november elsején 2100 fő teljesített fegyveres szolgálatot. Ennek működtetéséről tanácskozott Bíró Dezső, Böhm Vilmos, Landler Jenő. A díjazás nélküli önkéntes szakszervezeti tagokból álló népőrség tagjai vörös karszalagot viselnek, s őket fegyverrel, valamint a Nemzeti Tanács által érvényesített igazolvánnyal látják el. Létszáma hamarosan elérte a tízezret, működését átmenetinek tervezték.¹⁹ A népőrség központjának vezetője Bíró Dezső volt, hivatali helye az Országházban. Tevékenysége kiterjedt a főváros környékére is, s hamarosan magába foglalta a polgárság védelmi szervezeteit is. Ez a rövid ideig fennálló szervezet, melyet Sándor László, volt főkapitány irányított, a belváros házainak, villáinak, üzleteinek védelmére létesült. Hamarosan mintegy 1000 ház rendezkedett be az önvédelemre. Az egységes működés érdekében a népőrség központja a házbizalmi rendszerre épülő szabályzatot dolgozott ki. A polgárság adományokkal támogatta az önkéntes szolgálatot. A polgári világ a főváros szervezett munkásságának köszönhette vagyonának megőrzését. Rablások, gyűjtogatások a pályaudvarok környékén fordultak elő, másutt katonai ruha- és élelmiszer-raktárakat támadtak meg, fosztottak ki. A katonai karhatalom több személyt a helyszínen agyonlőtt. Mindennek ellenére a város közbiztonságát nagyjából sikerült megőrizni, míg vidéken nem kevés emberéletet követelő összeütközésre került sor.

Batthyány Tivadar belügyminiszter a forradalom zűrzavaros napjaira emlékezve, azt emelte ki, hogy amikor a katonák a rendbontás élére álltak, a közigazgatás felmondta a szolgálatot, a polgárság megtagadta a közreműködést, egyedül szociáldemokrata szakszervezetek védelmezték fegyelmezetten a főváros rendjét a kilengésektől.²⁰ Hasonlóan vélekedett erről Sándor László volt fővárosi rendőrfőkapitány, aki a népbiztos-perben tett tanúvallomásában a forradalomról nyilatkozott. A forradalmat – vallotta – az egész város és nem csak az urak, katonák,

¹⁹ *Népszava*, 1918. november 2., november 5.

²⁰ BATTYÁNY Tivadar: *Beszámolóm*. I. k. [k. n.], Budapest, 1927. 302–306.

tisztek, a polgárság, mindenki akarta. „Ha ez a szabadságharc, ha ez a forradalom úgy sikerül, mint Prágában, akkor nemzeti hősök lettek volna” – mutatott a vádlottakra. Hozzátette: a rend fenntartásához a budapesti szervezett munkásság fogott hozzá elsőként.²¹

Ilyen körülmények között kezdte meg munkáját a forradalmi népkormány két szociáldemokrata miniszterrel a sorában. A szociáldemokrata politikusok közül Kunfi Zsigmond meghatározó szerepet játszott a forradalom eszmei, politikai előkészítésében. Az ő feladata volt az MSZDP határozatainak, kiáltványainak, programszerű dokumentumainak kidolgozása és előterjesztése. Tevékeny kapcsolatot teremtett a demokratikus pártok vezetőivel. Elvi álláspontját megőrizve, politikai partnerei érdekeit is mérlegelve, hajlott a kompromisszumokra, míg a politikai ellenfelekkel folytatott tárgyalásokon határozottan lépett fel. Mindvégig a demokratikus átalakulás soron levő, konkrét politikai kérdései, összefüggései foglalkoztatták. Választékos stílusának megőrzése mellett határozott, szókimondó volt, néhol túlzásokba bocsátkozott.

A köztársasági rend, az általános jogegyenlőség következetes, rendíthetetlen, republikánus hívét a forradalom napjaiban elsősorban a köztársasági rendszer, az általános jogegyenlőség megteremtésének és biztosításának feltételei foglalkoztatták. Különösen serénykedett a dinasztiaának tett hűségeskü feloldásában. November elsején, a városházi eskütétel után elmondott beszédében még kilátásba helyezte a létező országgyűlés összehívását, ha elfogadja a nép akaratát, és törvénybe iktatja az általános, nőkre is kiterjedő választójogot. Felszólított a rend szigorú megőrzésére, az anarchia elkerülésére, az összefogás megteremtésére. Ennek érdekében a szociáldemokraták hat hétre felfüggesztik az osztályharcot, és szűnjön meg a felekezeti torzsalkodás. Az új rendnek eltökélt határozottságra és támogató nyugalomra van szüksége. Az MSZDP vezetése, a nagy szakszervezetek vezetői időszerűtlennek tartották a demokratikus átalakulás programjának meghaladását. Kunfi beszéde

²¹ Sándor László vallomását BATHYÁNY Tivadar közli: I. m. II. k. 165–168. (A kormány 1918. november 8-án a főkapitányt nyugdíjazta.)

is hozzájárult a Nemzeti Tanácshoz való általános, országos méretű csatlakozáshoz. Az intéző bizottságból távoztak a miniszterek, s helyükbe Bokányi Dezső, Vanczák János és Rónai Zoltán lépett. Az intéző bizottságban immár képviseltette magát a Köztársasági Párt, a kisgazdapárt, a Katolikus Népszövetség. A kormányzás határozottságának megfelelően november 4-re tisztázódott, hogy a végrehajtó hatalom, az intézkedési jog kizárólag a kormány illetékessége. A közhatalom gyakorlására csak a kormány adhat megbízásokat. A nemzeti, a munkás- és katonatanács ellenőrizheti a kormány tevékenységét, de az fellép minden olyan kezdeményezés és intézkedés ellen, amely gyengítené a központi hatalmat. Ezekben a fontos elvi állásfoglalásokban Kunfi megkerülhetetlen egyeztető szerepet játszott, hisz az első napokban ő volt a kormány, valamint a tanácsok intézőbizottságai közötti összekötő. Nem véletlen, hogy már november elsején az éppen csak megalakult kormány őt bízta meg a kétes összetételű, „tishti” katonatanács megszüntetésével és a katonai szervezetek irányításának megszervezésével. Kunfi javaslatára, Pogány Józsefet valamennyi katonatanács kormánybiztosává nevezték ki, aki már az első héten – túlságosan is – önállósította magát. Kunfi a kormány képviselőjében részt vett és felszólalt a budapesti helyőrség 1200 küldöttjének november 3-i gyűlésén,²² ahol a „rögtönzött”, tishti katonatanács helyébe az új, az átalakított Katonatanács választmányának elnökévé Pogány Józsefet választották meg. Üdvözlő beszédében Kunfi a demokratikus, de felelősségteljes, statárium nélküli fegyelemről szólt. Igyekezett Linder közismert, szerencsétlen kijelentését enyhíteni, hangsúlyozva, hogy a hadsereg-főparancsnokság gátolta, akadályozta Linder parancsának végrehajtását. Pogány kinevezését Kunfi előzetesen nem egyeztette a pártvezetőséggel, ami többek nemtetszését, aggodalmát váltotta ki.

November 16-án a Magyarországot Népköztársasággá nyilvánító ünnepélyes országgházi gyűlés szociáldemokrata szónoka Kunfi Zsigmond volt. Szókimondó, kemény hangú beszédében tisztelettel adózott a szabadság, a függetlenség, a köztársasági

²² *Népszava*, 1918. november 3.; *Világ*, 1918. november 5.

eszme magyar elődei előtt. Nem feledkezett meg a munkásság 19. századi és 20. századeleji harcosairól, a megalázottak, a kardlapozást elszenvedők tömegéről, az értelmetlen háború áldozatairól. Vádolta és tetemre hívta a régi világ intézőit. Olyan világ kell, ahol munka nélkül, jólétben senki nem élhet. A földet a földműves népnek kell juttatni, a nagytőke vállaljon nagyobb részt az állam gazdasági rekonstrukciójában, ezzel is utalva a nagyüzemek társadalmi tulajdonba vételére. Ez a beszéde nem véletlenül keltett bizonyos körökben aggodalmat, félelmet.

A népjóléti minisztérium felállításáról szóló 1917-ben született döntés megvalósítása, többek közt az elhúzódó háború miatt, a számottevő előmunkálatok ellenére elmaradt. Batthyány belügyminiszter a november 8-i kormányülésen törvényjavaslatot terjesztett be a munka és népjóléti minisztérium megszervezéséről. Kunfi ezek után jelentős időt fordított a tárca időszerű feladatainak kijelölésére. A szervezeti kérdések kimunkálását Papp Dezső miniszteri tanácsos irányításával szakértő beosztottjai sikeresen végezték. Miniszteri tevékenységének fő iránya azonban mindvégig az általános politika alakítása maradt. Tanácskozásokon, kormányülésen a forradalmi átalakulás szociális tartalmát igyekezett elmélyíteni, amiből eredően számottevő vitája támadt néhány függetlenségi minisztertársával.

Kunfi december elején egy, a minisztériumának szervezéséről szóló szaktanácskozásra készülve érzékeltette azokat a nehézségeket, amelyeket már a korábbi rendszereknek orvosolni kellett volna.²³ Minisztériumának fő feladatát, a munkások, az intelligencia, elsősorban a bérből és fizetésből élők életkörülményeinek javításában jelölte meg. Hatálytalanítani kell a mezőgazdasági munkások jogait sértő és korlátozó törvényeket, be kell vonni őket a biztosítási rendszerbe. Felül kell vizsgálni a gyermekmunka szabályozását, széles alapokra helyezni a növédelmet, s ki kell terjeszteni a rokkantsági biztosítást is. Külön feladat az önálló iparosok, magán- és köztisztviselők szo-

²³ *Népszava*, 1918. december 11.; *Világ*, 1918. december 18., 27. – E minisztérium feladatairól a háború végén Batthyány Tivadar is megjelentetett egy füzetet. A fontosabb feladatokat nyolc csoportra osztotta, amelyekből több Kunfi programjában is szerepelt.

ciális helyzetének átfogó kezelése. Kiemelt és sürgős teendő a hadirokkantak, az özvegyek, az árvák segélyezése. Szükséges a hadigondozás átalakítása, a Hadigondozó Hivatal minisztériumi felügyelete. Gyökeresen újszerű minisztériumi feladat a közegészségügy állami kezelése. „A közegészségügy államosítása és az egészségügyi igazgatás decentralizálása az első lépés rettenetes egészségügyünk megjavítására.” E munka megindítását hátráltatta a többi minisztériummal folytatott hatásköri egyeztetés. Kunfi nem véletlenül jelezte az átszervezés nehézségeit, akadályait, mivel a bekövetkezett kormányválság nem kedvezett e munkálatoknak.

A Berinkey-kormány idején e tárca élére a szociálpolitikában, munkásbiztosításban nagy tapasztalatokkal rendelkező Peidl Gyula került, aki rövid ideig tartó minisztersége idején az általános politikai kérdésekben tartózkodó volt. Nem így Kunfi Zsigmond, aki akkor az önálló oktatási minisztérium élére került. Mentalitásához, intellektuális érdeklődéséhez, tanári felkészültségéhez az oktatásügy közelebb állt, mint az előző tárcája. Munkáját jelentősen segítette Somogyi Béla, Teszársz Kálmán és Czabán Samu. Kunfi szükségesnek tartotta az egész közoktatás rendszerének modernizálását. Határozott lépéseket tett, hogy a társadalomtudományok új eredményeinek egyetemi oktatása polgárjogot nyerjen. A minisztertanács 1919. január 21-i ülésén, nem titkolt politikai megfontolásból, a *Huszádik Század* folyóirat szellemiségéhez kötődő kutatók, tudósok egyetemi tanári kinevezését javasolta. Emiatt az egyetem egyes tanszékei és a tárca között állóháború alakult ki. A javasoltak felkészültségét aligha lehetett kétségbe vonni, de az eljárás sértette az egyetem autonómiáját. A tárca az egységes kötelező nyolcosztályos oktatás bevezetését is elengedhetetlennek tartotta. Az állam és egyház szétválasztása magában foglalta a kötelező hitoktatás megszüntetését. A hitoktatás fakultatív jellegének elfogadtatásában nem kisebb személy, mint korábbi vitapartnere, a nagytekintélyű, szociális érzékenységű, székesfehérvári püspök Prohászka Ottokár javaslata segített Kunfinak. A kormány több tagja szükségesnek tartotta a valláserkölcsei nevelés fenntartását.

A Károlyi-kormány másik szociáldemokrata minisztere, az MSZDP tényleges vezetője, Garami Ernő lett, aki a dualista rendszer alatt kiválóan kiépített és eredményesen működő kereskedelemügyi minisztérium élére került. Nem vágyott miniszteri bársonyszékre, de a felelősség vállalása elől nem tért ki. Tökéletesen tisztában volt, hogy e magas megbízatása csak ideiglenes lehet, és a túlfűtött helyzetben a józan mérséklés nem éppen népszerű magatartását kell képviselnie. Eltökélt volt a régi rend visszaállítási kísérleteinek meggátolásában, de a túlzó követeléseket is elutasította. A köztársaság proklamálását ünneplő hatalmas tömegnek szólt a „dolgozni, dolgozni” kiáltása.²⁴

Miniszteri kinevezése után azonnal átadta a Népszava felelős szerkesztői megbízását – amelyet már 20 éve látott el – harcostársának, Weltner Jakabnak. Pártvezetőségi tagságát megőrizve, belső ügyekkel, szervezési kérdésekkel nem foglalkozott, túlfeszített miniszteri munkája minden erejét lekötötte. A nemzetgazdaság igazgatásában kiemelkedő szerepet betöltő minisztérium egész hivatalnoki kara, az államtitkártól az iktatóig, egyes érzéssel és várakozással fogadta a túlsó politikai oldalról érkező, nem éppen ismeretlen szocdem politikus-szerkesztőt.

Miniszteri bemutatkozása (a formális beiktatás helyett) alkalmából a tárca valamennyi alkalmazottját biztosította, hogy politikai nézetei miatt senkit hátrány vagy előny nem érhet. Leszögezte, hogy a súlyos helyzetben nem pártfunkcionáriusokra, politikusokra, hanem a Nemzeti Tanácshoz lojális, munkájukat hiánytalanul és becsületesen végző szakemberekre van szükség. Ennek megfelelően a minisztérium legfelsőbb vezetésében személyi változtatásokat nem hajtott végre, de elődjének erőltetett centralizációs irányítási gyakorlata helyett önálló hatáskörű főcsoportokat állított fel (államvasút, posta, távíró, ipari közigazgatás, munkásvédelmi törvények stb.), és ezeket tapasztalt szakemberekre, többek közt Emich Gusztávra, Vázsonyi Jenőre, Hollós Jánosra, Pap Dezsőre bízta. A november 20-i kormányülésen javasolta Méhely Kálmán államtitkári kinevezését, aki a munkáltatók képviselője, a Gyáriparosok

²⁴ VARGA Lajos: *Garami Ernő*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996. 186–209.

Országos Szövetsége (GYOSZ) egyik autentikus személyisége, egyben a munkáskérdés kiváló ismerője volt. Szakértői munkájára Garami töretlenül számíthatott.

Már november első hetében rendeletek születtek a világháború idején felállított gazdasági központok fokozatos leépítéséről. (Ruha, cipő, más bőrkészítmények, pamutszövetek korlátozásáról szóló rendeletek feloldása, noha a korlátlan kereskedést még nem lehetett bevezetni, például rendelet szabályozta a lakosság cipőellátását. A belügyminiszterrel fokozatosan lazítják a szesztilalom előírásait.) Garami a centralizációs irányítás helyett a szabad kereskedelem híve, de megtiltja bizonyos élelmiszer-nyersanyagok külföldi kiszállítását. Központosító intézkedések elől azonban nem térhetett ki. November 9-én, előterjesztése alapján, felállították a Központi Árvizsgáló Bizottságot, hogy meggátolják az árak elszabadulását. Ezen felül úgy vélte, hogy a hivatal működése alkalmas lehet a nagytőke korlátok közé szorítására. Hangsúlyozta a szervezett nagytőkével szemben a fogyasztók (elsősorban a munkásság, a középosztály, a bérből élők) védelmét, s elsősorban a tömegcikkék árának szabályozását. Szoros és biztosított együttműködést követelt a fogyasztó érdekvédelmi szervezetekkel (ÁFOSZ, Hangya). Az árvizsgáló bizottság költségeit a Haditermény Rt.-nek kellett fedeznie.

Garami miniszteri munkája legfontosabb céljának a gazdasági tevékenység, a termelő munka megőrzésének vagy beindításának elősegítését tartotta. Mindez összefüggött az átmeneti gazdaság kérdéseivel, a békés termelésre való áttéréssel a tőke- és nyersanyaghiány feltételei között. A fizetésképtelenné váló vállalatok fennmaradása, megőrzése érdekében szinte állandósuló tőkeemelési javaslatot terjesztett a kormány elé, amire külön felhatalmazást kapott. A magánvállalatok tőkeinjekciózása elkerülhetetlen volt, ami természetesen növelte az állami kiadásokat, de segítette a nehéz helyzetbe került vállalatok fennmaradását és a munkahelyek megőrzését.

A termelés zavartalan működtetése, a munkásügyek korszerű kezelése érdekében felelős megbízást kapott a vasasszakszervezet egyik vezetője, Malasits Géza, aki a diósgyőri állami vasüzem igazgatója lett, míg Miákits Ferencet és Vanczák

Jánost az állami vasipari üzemek munkásügyeinek irányításával bízta meg. Garami egyetértésével, a pénzügyminisztertől kormánybiztosi megbízatást kapott Peyer Károly a bányák termelésének irányítására, a bányászok különböző problémáinak kezelésére. Minisztériumához tartozott az állami lakásépítés ügye is, s nem véletlenül lett Garbai Sándor a lakásügyek kormánybiztosa, aki nagy lendülettel, határozott intézkedésekkel fogott munkához, s figyelemre méltó eredménnyel javította a lakásnélküliek helyzetét.

Garami megkülönböztetett figyelmet fordított a munkáskérdés felgyülemlett problémáinak kezelésére. Már az első napoktól számtalan küldöttséget fogadott, a panaszokat nemcsak meghallgatta, hanem intézkedett a jogos követelések orvoslására, de határozottan elutasította a megalapozatlan, túlzó követeléseket.

A november 5-i, majd 8-i kormányülésen is szóba került a készülő bányászsztrájk. Garami az első napoktól intenzív tárgyalásokat folytatott a válságos szénhelyzet javításáról, többek közt a német ügyvivővel, valamint gazdasági és politikai szereplőkkel. Többen tárgyaltak Prágában, kevés eredménnyel, noha a lengyelek a győztes magyar forradalmat szénnel támogatták volna, ha a szállítás nem ütközött volna akadályba. A helyzet csak tovább romlott december elseje után, amikor megszűnt a Zsil-völgyi bányákból a szénszállítás. Mielőtt a bányászokat felszólították volna a munka felvételére, Garami tudomására jutott a bányászok és más szakmabéliek felvetése: őket is megilleti a nemzetőrök napidíja. Kiderült, hogy a Károlyi Mihály által szóban megbízott hadügyi államtitkár, Friedrich István – Linder hadügyminiszter tudta nélkül – önkényesen 30 koronás napidíjat biztosított a nemzetőröknek. (Nem a szakszervezeti népőröknek.) A szén termelési költsége a béremelés következtében jelentősen megnőtt, de Garami intézkedett e nélkülözhetetlen tüzelőanyag árának mérsékléséről. Az államtitkár meggondolatlan, kalandor lépése nem kevés gondot okozott a miniszternek és kínos feladatot rótt a bányászszakszervezetre. A 30 koronás napidíjról szóló rendeletet már november 8-án visszavonták.

Több intézkedés történt a bérek rendezése, a szénsegélyek folyósítása terén. A sztrájkveszélyt sikerült elhárítani. November 26-án Garami kezdeményezésére hirdették ki az önhibájukon kívül munkanélkülivé vált munkások és alkalmazottak segélyezéséről szóló kormányrendeletet (5742/1918. ME rendelet). A rendelet az iparban, közlekedésben, kereskedelemben foglalkoztatottakra vonatkozott. A jogosultság igénybevételének feltétele az egyéves munkaviszony igazolása volt. A munkanélküli segély összege férfiakra napi 10-15, nőknek 6-10 korona volt, amit munkaszüneti napokra is folyósítottak. A rendelet meghatározta a segélyben nem részesíthetők körét is. A segélyből kihagyták a bányászokat, a vasmunkásokat, mivel e területeken elegendő munkalehetőség volt. Az ideiglenes, alkalmi munkát vállaló nem vesztette el jogosultságát a segélyre, de abból a kereső napok számát levonták. A szociálpolitika sorába tartozott több, a munkavállalók jogviszonyának korlátozását szolgáló, háborús intézkedés hatálytalanítása. Visszaállították a vasárnapi munkaszünetet. A kormány november végén, ugyancsak Garami javaslatára, elvi jelentőségű határozatot fogadott el a nyolcórás munkaidőről. E döntésnek ekkor szimbolikus jelentősége volt, hisz a munkásság évtizedes harcának egyik fő követelése volt, Garami felfogása szerint egyben az emberi kultúra jelentős állomása. Az adott helyzetben, a munkanélküliség, a kényszerű rövidített munkaidő mellett azonban bevezetni nem lehetett, de a folyamatosan termelő üzemeknél érvénybe lépett. Az intézkedés – így a Népszava megjegyzése – nem károsítja a magánvállalatok érdekeit.²⁵

Az életbe léptetett intézkedések, mint a korszerű munkaidő bevezetése, a munkavállalók szolgálati-jogi viszonyának szabályozása, a munkanélküli-segély megteremtése, a munkavállalók számára a munkáltatókkal folytatott el nem múlt küzdelmükben biztosabb alapot, kedvezőbb feltételeket teremtett a kölcsönösség, az érdekek egyeztetésének folyamatában.

A demokratikus forradalom másfél hónapos fennállásának napjaiban az üzemek szocializálásának követelése nem ka-

²⁵ Garami a 8 órás munkaidőről. *Népszava*, 1918. december 2.

pott nyilvánosságot, jöllehet Garami a kormány november 14-i ülésén bejelentette, hogy a budapesti, valamint a főváros környéki közúti és helyi érdekű vasutakat közvagyonba vette, s az Budapest tulajdona lett. (Ez a közüzemek községestése szocialdemokrata programjának része volt. Az intézkedést részletesen szabályozta az 5488/1918. ME rendelet.) A magántulajdonban lévő vállalatok köztulajdonba vételéről inkább elméleti eszmecserék folytak szűkebb körben, ám a kormányválság decemberi napjaiban már szakszervezeti állásfoglalások, határozatok születtek a nagyüzemek társadalmi tulajdonba vételéről. Novemberben a vasasszakszervezet, majd a párt központi lapja is a forradalom demokratikus, politikai tartalmát hangsúlyozta, amely nem érintheti a tulajdonviszonyok gyökeres átalakítását. Nem szabad időszerűtlen kalandor vállalkozásokba kezdeni. E felfogás szerint az államosítást egész iparágakban célszerű végrehajtani, s csak akkor jelenthet előrelépést, ha magával hozza a termelékenység emelkedését, a modernizálást, a munkafolyamat átfogóbb megszervezését.²⁶ Nem véletlen, hogy Garami kétkedéssel fogadta és elutasította az elsietett gyárfoglalási akciókat.

Garami 1919 első hónapjaiban sem volt híve a korai szocializálásnak. A munkástömegek, az egzisztenciájukat elvesztő középrétegek a vesztes háború utáni kétségeesésben a szocializálást tekintették az egyetlen reménynek, csodaszernek a bajok orvoslására. Az MSZDP több ismert vezetője aktuális intézkedésnek tartotta a nagyipar államosítását. Több pártvezetőségi kollégája nem értette halogató magatartásának okait. Garami az Országos Munkaügyi Tanács február 8-i alakuló ülésén kijelentette, hogy miniszterségére röpké, de elkerülhetetlen epizódként tekint, mert életének igazi tartalma a szocializmus ügyének szolgálata. A társadalmilag, politikailag tarka összetételű társaság előtt leszögezte, hogy a fennálló viszonyok mellett a termelésnek szervezettnek, központilag irányítottnak kell lenni. A szocialisták pedig ne feledkezzenek meg arról, hogy a kapitalizmus, természetesen a tőkések profitja érdekében, jól

²⁶ Vas- és Fémmunkások Lapja, 1918. november 15.; Népszava, 1918. december 1.

és áttekinthetően szervezte meg a termelést, s akaratlanul is a történelmi fejlődést szolgálta. Kijelentette, hogy Magyarországon a viszonylagos elmaradottság következtében hiányoznak a szocializáláshoz szükséges szervezetek, más feltételek. Úgy vélte, hogy a fő tendencia az átmenet az egyéni termelésből a szociális termelésbe. Egy szocialistát nem elégíthet ki pusztán a forradalom politikai tartalma, közelednie kell a szociális termelés felé. Életbeléptetésére nem lehet utópisztikus módon korai időpontot megjelölni, de megvalósítását sem célszerű a beláthatatlan időre bízni.

Hosszas előkészítő munka után 1919. február 12-én lépett hatályba az üzemi választmányokról szóló kormányrendelet. Ennek fő üzenete: a munkavállalók részére a beleszólási jog maradéktalan biztosítása munkahelyükön, ami valójában a demokratikus elem érvényesülése a gazdasági, termelési folyamatban. Feltétele a demokratikus politikai rendszer. Garami e rendeletet a szakszervezetek által létesített üzemi bizalmi rendszer, a kollektív szerződések bevált gyakorlatának folytatásaként értelmezte. Ezek a lépések, eredmények már rést ütöttek a „kapitalisták abszolutizmusán”. A rendelet szerint minden 25 főnél több személyt foglalkoztató ipari üzemnél, bányában, közlekedési vállalatnál, közüzemnél az ott dolgozó munkások és alkalmazottak választása alapján létrejön az üzemi választmány, melynek hatásköre kiterjed a munkavállaló bérügyeire, szabadság idejének meghatározására, egészségügyi, balesetvédelmi, fegyelmi ügyeire. (A kollektív bérkérdés a szakszervezet illetékessége.) Az üzemi választmány betekinthez a bérlistákba, a bérigazgatás ügyirataiba, vitás fegyelmi ügyekben is eljárhat. Az 50 főnél több személyt foglalkoztató stratégiai vállalatoknál a választmány foglalkozhatott a termelés, a gazdálkodás legfontosabb ügyeivel. A termelés irányítása, a gazdálkodás üzleti vezetése maradéktalanul az igazgatóság hatásköre maradt, annál is inkább, mert a gyár, az üzem továbbra is magántulajdonban marad. A választmányra, a szakszervezettel egyetértésben jelentős szerep hárult a munkahelyek megőrzésében, az esetleges elbocsátások rendezésében. A rendelet kompromisszumos jellegéből következett, hogy az üzemek vezetését nem

vette ki a munkáltatók, a szakemberek kezéből, s nem bízta az üzemek irányítását a munkások valamilyen szervezett vagy spontán létesült testületére.

Rendeletének fogadtatása vegyes érzelmeket keltett, s a szocializálásról folytatott vita az üzemi választmány felállításával új elemekkel bővült. Egy 1919. március közepi szaktanácskozáson a munkáltatók a tulajdonjog és a vállalati irányítás szempontjából veszélyesnek vélelmezték a választmány beleszólási jogának érvényesítését. Az állami beavatkozás teljes megszüntetését, az áru- és pénzviszonyok teljes körű érvényre juttatását követelték.

Garami a kereskedelemben a fogyasztási szövetkezetek széles hálózatának kiépítését szorgalmazta. A szövetkezet nagyobb biztonságot, védelmet nyújt a fogyasztónak az uzsorával szemben. A szabad kereskedelem híve azonban úgy vélte, hogy az anyaggazdálkodás terén a központosítás elsietett felszámolása károkat okozna. A kompromisszumokra törekvő Garami a gazdasági tényezők partnerségét, állandó bizottság életre hívását ajánlotta. Véleménye szerint a súlyos gazdasági kérdések szocializálással megoldhatatlanok, jöllehet a kisajátítást formailag könnyen végre lehet hajtani. Magyarország kis ország, hogy ilyen mélyreható változást megvalósítson, s vajon a szomszédok vagy más országok követnék-e ezt a példát? – irányította kérdéseit kommunista ellenfeleinek. Mélyreható miniszteri tevékenységével természetesen nem merült ki kormányzati szerepvállalása.

A hadseregszervezés ellentmondásai

A háború utolsó fázisában a közös hadsereg bomlása már a frontokon megindult s visszafordíthatatlanná vált. Az antantnak bejelentett fegyverszüneti ajánlatról a hadvezetés megkésve értesült, így a hadműveletek leállításának hivatalos bejelentése után az olasz fronton még katonák ezrei pusztultak el, kerültek fogságba. Az új hadügyi vezetésre két, látszólag egymásnak el-

lentmondó feladat hárult: egyrészt a frontról visszaözoñló hadviseltek leszerelése, másrészt az új hadsereg életre keltése.

A hadügyi államtitkárrá kinevezett Böhm Vilmos egyik legnehezebb feladatot, a leszerelés megszervezését kapta. Felállították a hadviseltek leszerelését, élelmszer-ellátását, egészségi vizsgálatát, hazaszállítást irányító szervezetet. A frontról visszaözoñló, megfáradt, elkeseredett, családjuktól évek óta távol levő, lerongyolódott százezrek élmezése, valamilyen egészségügyi ellátása, hazaszállítása még konszolidált politikai viszonyok között is erőt, szervezettséget igénylő vállalkozás.

A visszatérők tömege azt sem tudta, hogy hazájába vagy idegen, ellenséges országba jut. Karanténok, igazolások, vizsgálatok szűrője volt sokak „fizetsége” a frontszolgálat után. Az új hatalom embereire hárult, hogy enyhítsék a becsapottak, a félrevezetettek fájalmát, szenvedését. A háborús évek politikusi, közigazgatási irányítóival szembeni elfojtott gyűlölet magában hordozta a váratlan atrocitásokat. Sokan elégtételért kiáltottak, s főleg vidéken nem volt ritka a bosszú, az önbíráskodás. A fegyvereket legkésőbb a leszereléskor le kellett adni, de nem kevés kézi fegyver a leszerelteknel maradt. A nehéz, áldozatkész munkával lebonyolított, több hétig elhúzódó leszerelés ennek ellenére eredményesnek bizonyult.²⁷

A régi hadsereg felbomlását a leszerelés folyamata bevégezte. A fegyverszüneti megállapodás limitálta a hadsereg létszámát. Fegyveres ellenállásra képes haderővel az új kormányzat pillanatnyilag nem rendelkezett. Területének csökkenését naponta észlelő, a teljes függetlenséget, önállóságot elnyerő demokratikus állam a régi haderőre nem számíthatott, de véderő nélkül sem maradhatott az újonnan alakult államok ellenséges gyűrűjében. A leszerelés zökkenőmentes végrehajtásának folyamatában egy könnyen érvényesíthető, adminisztratív intézkedéssel, a fiatal korosztályok, az 1896-tól születettek visszatartásával, az új hadsereg alapja lerakhatónak tűnt. Böhm államtitkár egyik nyilatkozatában a három legfiatalabb (1898–1900-as szü-

²⁷ BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Népszava, Budapest, 1946. 76–85.

letésű) korosztály leszerelésének elhalasztását említette, amit a rendeletben ötre emeltek. Ez azért szükséges – jegyezte meg erős túlzással –, hogy visszaverjék a cseh banditák betöréseit.²⁸ Ez a nem éppen szerencsés rendelkezés (Böhm Vilmos, Fényes László, Friedrich István) zavart, bonyodalmat, értetlenséget okozott a hadsereg szervezésében. Az idő szorításában (november 8: a leszerelési rendelet) azonban más rendezőelv aligha volt, hisz a legénység hallani sem akart a továbbszolgálatról.

A háborús vereség okozta helyzetet még bonyolította, hogy a hadsereg kérdésében a demokratikus kormányzat fennállásának első napjától kényes helyzetbe került. Nemcsak Linder Béla hadügyminiszter félreértett és tudatosan félremagyarázott, széles körben ismert kijelentése miatt, hanem a kétes összetételű, felelőtlen kalandokra is hajlamos, fiatal tisztekből álló, ugyanakkor a forradalmi átalakulásnak jelentős szolgálatot tevő Katonatanács miatt is. Néhányan közülük a hadsereg vezetésére is aspiráltak. Nem véletlen, hogy a kormány azonnal szabadulni kívánt ettől a tanácstól. Linder a november 4-i kormányülésen kijelentette – a már említett előző napi budapesti helyőrségi gyűlés határozataira hivatkozva –, hogy a Katonatanács működése káros, annál is inkább, mert nincs ellenforradalmi veszély. Kunfi igyekezett minisztertársát meggyőzni az új, immár Pogány József vezette tanács demokratikus elveiről, amely a szakszervezetek gyakorlatára emlékeztető felvilágosító, nevelői tevékenységet kíván folytatni, s kitartott amellett, hogy ennek erőszakos feloszlátása sok kárt okozna. A miniszterelnök sem értett egyet *az általános, erőszakos feloszlátással*. Linder annyit kijelentett: anyagiakat sem kímélve elősegíti több ideiglenesen működő helyi katonatanács önfeloszlátását, de továbbra is nyugtalanította a Pogánynak biztosított politikai támogatás. Garami a Katonatanácsról folytatott heves vitába nem kapcsolódott be.

A kormánybiztosként a hadügyminisztériumba költöző új katonatanács elnök megkezdte a helyőrség csapategységeinél a tanácsok szervezeteinek kiépítését, melyeknek hatáskörét,

²⁸ *Pesti Napló*, 1918. november 8.

befolyását mindinkább kiszélesítette. Intézkedései tovább csorbították a háborús vereség következtében a parancsnoki kar megtépázott tekintélyét, egyben növelve a hadsereg szervezetlenségét.

A november 8-i kormányülésen Linder Béla bejelentette lemondását. Úgy vélte, hogy pacifista szellemű leszerelési szándékát félremagyarázták. Ő jól ismerte a testileg, lelkileg meggyötört katonák háborúval, militarizmussal szembeni utálatát. Haza akarta őket küldeni, és kis létszámú, ütőképes hadsereget kívánt felállítani. A minisztériumban azonban felelősségteljes munkáját akadályozó mellékkormányok alakultak. Nem látta Friedrichnek a már említett 30 koronás napidíjról szóló rendeletét, ő a nép- vagy nemzetőrséget más, önkéntes alapon akarta megszervezni. A karhatalomhoz kapcsolódó, fizetéssel járó mobil gárdát állított volna fel. Nem látta a leszerelésről szóló rendeletet sem, s átgondolatlanul tartotta az öt legfiatalabb korosztály visszatartását. Már korábban kérte a cionista gárdát is szervező Friedrich menesztését, amit ekkor már a kormánytagok elfogadtak. (Mégis maradt.) Garami és mások Linder áthelyezését javasolták, formális bukását elkerülendő kinevezték tárcanélküli miniszternek. Bartha Albert hadügyminiszteri kinevezését Linder mind a politikai megbízhatóság, mind a szakmai hozzáértés alapján támogatta.

A hivatalába lépő, a tisztikar általános támogatását élvező, jelentős szervezési tapasztalatokkal rendelkező vezérkari ezredesre hárult a hadsereg újjáalakításának irányítása a külpolitikailag súlyosabbá váló napokban. A Károlyi vezette kormánydelegáció elvben elfogadta a belgrádi konvenciót november 6-án, melyet Linder tárcanélküli miniszter 13-án aláírt, ám azonnal megkezdődött a kijelölt demarkációs vonal felülvizsgálatának követelése és diplomáciai értelmezése. (Franchet d'Espérey közölte Károlyival: Párizs emlékeztette, hogy Belgrádban fegyverszünetről, demarkációs vonalról és nem politikai határokról tárgyaltak.) Felfegyverzett cseh csapatok jelentek meg a Felvidék északnyugati megyéiben, s hamarosan fegyveres összeütközésekre került sor. November 9-én a Román Nemzeti Tanács, a magyar országgyűlés volt képviselői, ultimátumsze-

rú memorandumban követelték a „jelenlegi kormánytól” 26 vármegye haladéktalan átadását. Az eredménytelenül végződő aradi tárgyaláson, akárcsak a belgrádin, a szociáldemokratákat Bokányi Dezső képviselte, aki itt a delegáció több tagját is meglepve a románokat fenyegetve Magyarország területének fegyveres harccal való megvédéséről szónokolt a lelkes és szomorkás aradi magyarok előtt. Bartha hadügyminiszter november 11-én az ország határainak fegyveres védelméről tett közzé felhívást.

A hadügyminisztériumban otthonosan mozgó, a munkatársakat jól ismerő miniszter a hivatal szervezeti rendjének helyreállításával, a felelős hatáskörök megállapításával, az átmeneti zavarok elhárításával kezdte. Nem kifogásolta a szocialista Szántó Béla, Dovcsák Antal minisztériumi alkalmazását. Több magasrangú főtitstet nyugdíjazott, míg legalább 50 tisztet előléptetett századostól vezérőrnagyig. Az ő célja is az erős védőhadsereg felállítása volt, s nem ellenezte a fiatalabb korosztályok visszatartását. A parancsnoki rendszer helyreállításában a tisztikarra kívánt támaszkodni és ennek hangot is adott a 2000 tiszt által látogatott november 11-i, az Országház kupolacsarnokában megtartott gyűlésen. Szolidaritásáról biztosította a tiszteket, amit ők nagy lelkesedéssel fogadtak. Államtitkára, Böhm Vilmos szintén a fegyelem sürgős helyreállításáról emlékezett meg, amit csak a tisztekkal karöltve lehetséges megoldani. Linder kijelentését helyesbítve megjegyezte, hogy ő sem akar olyan katonát látni, aki nem írhat, véleményt nem nyilváníthat, de olyan tisztet sem, akiről a „cifra nyomorúságot” mintázták meg. Nem bocsátkozott vitába azokkal a felszólalókkal, akik a Katonatanácsot bírálták, nem hagyva kétséget a hadsereg új szellemiségének szükségességéről. Bejelentette, hogy a kormány jelentősen emelni fogja a tisztek fizetését s egyéb juttatásokkal is kiegészíti.

Agyűlésen megalakították a Magyar Tisztek és Továbbszolgáló Altisztek Országos Szövetségét, melynek 5 tagú elnöksége pontokba foglalta a tisztek – teljesíthetetlen – követeléseit.²⁹ E gyű-

²⁹ *Pesti Napló*, 1918. november 12.; *Világ*, 1918. november 12.; *Népszava*, 1918. november 12.

lésen csak a tényleges, hivatásos tiszték általános helyzetéről volt szó, a tartalékos tiszték problémáit figyelmen kívül hagyták. A méltatlankodó tartalékosok otthagyták a kupolacsarnoki tanácskozást, s november 12-én a Gólyavárban megalakították a Tartalékos és Népfelkelő Tisztek Országos Szövetségét. Határozatuk a segélyezés, a polgári életbe való bekapcsolódás elősegítésének, a korábbi munkahelyükre való visszahelyezésük kérdéseit tartalmazta. Ezen a tanácskozáson, ellentétben az előző napival, méltatták a forradalom jelentőségét, a hatalom megszilárdításának szükségességét. A tanácskozáson részt vevő Pogány József (bizonyára az előkészítésben is serénykedett) a tartalékos tiszték anyagi helyzetével foglalkozott, akiknek azt javasolta, működjenek együtt a dolgozó osztályokkal. Szerinte Bartha miniszter az előző napi beszédében nem feledkezett meg a tartalékosokról. Pogány javasolta, hogy az elfogadott határozatot megbízottjuk személyesen adja át a miniszternek, s az egyetértést demonstrálva, zárt sorokban vonuljanak a Várba, a Hadügyminisztériumhoz. (Ez a nyomásgyakorlási koreográfia később is érvényesült.) Az aktív tiszték nagygyűlésének történéseit feltehetően Pogány József élesen bírálta aláírás nélküli cikkében.³⁰ Mint írta, a törzstisztek egy szűk csoportja e tanácskozáson olyan hangulatot idézett elő, melyet határozottan el kell utasítani. Némelyek arra törekedtek, hogy a megmaradt fegyveres erő irányítását saját kezükbe vegyék. Nem lehet, hogy az új fegyveres hadseregbe visszatérjen a régi világ militarista szelleme, s az ellenforradalom fészkevé váljon. A Katonatanács, figyelmeztetett, szembeszáll a kaszárnya-abszolútizmus minden kísérletével. Ekkor Bartha miniszter nem zárkózott el a Katonatanácossal való együttműködéstől, s fontosnak tartotta a demokratikus elem meghonosítását. Kezdetben azonban komoly konfliktusok keletkeztek a Katonatanács és a parancsnoki kar között. Pogány elérte, hogy új szolgálati szabályzatot fogalmazzanak meg, ami a hadsereg fegyelmét, a tiszték hatáskörét jelentősen meggyengítette és akadályozta a hadseregszervezést.

³⁰ *Népszava*, 1918. november 13.

A hadsereg vezetésében kialakult ellentéteknél nagyobb veszélyt jelentett az országot érő fegyveres támadások gyakorisága, a fegyverszüneti megállapodások sorozatos megszegése, az antant diplomáciai fenyegetései, utasításai, melyek a kormányzat helyzetét megingatták. Az ország megcsonkításának rémképe az integritás megőrzésében reménykedők gondolatvilágában nem csak megjelent, hanem elhatalmasodott. A szociáldemokraták már a Monarchia romjain létrejövő államokkal való együttműködésről értekeztek. E felfogáshoz kapcsolódhatott Jászinak, Barthának november végi tárgyalása Milan Hodzával.³¹ A tárgyalást és a megállapodást, az antant jóváhagyásával, Prága érvénytelenítette. Még a prágai elutasító határozat előtt, a november 28-i, 29-i kormányülésen néhány miniszter kifogásolta a szlovák vezetővel történt megállapodást, mivel nem érvényesült a területi integritás megőrzésének elve. Kunfi megjegyezte, hogy ideje lenne tudomásul venni, hogy Magyarország a háborút elveszítette, s a súlyos, senki számára sem kívánatos elszakadást, az elszigeteltség következtében nem lehet megállítani. A magyar hegemonia megszűnt. Kunfi véleményéhez Garami is csatlakozott, s Jászi munkáját elismerésre méltónak tartotta. Kunfi megkérdezte Barthát, ha nem sikerül megállapodni sem a csehekkkel, sem a románokkal, lehetséges-e más megoldás? Ha a szociáldemokraták mozgósítják a munkásságot, egy hadsereg felállítható – válaszolta –, de reménytelen az antanttal szövetséges csehszlovákokkal a harc. Hasonló kérdést Jászi intézett Barthához még november 20-án. Bartha erre közölte: Budapesten 2500, Debrecenben 3000 fő vonult be, s két hét múlva felállítható a hat gyalogos és a két lovas hadosztály. A baj az, hogy nincs elég lőszer. Kunfinak válaszolva Bartha egyetértett a megkezdett tárgyalások folytatásával, mivel más megoldás nincs. Kunfi hozzátette, hogy ilyen körülmények között „a kormánnyal, nemzetgyűléssel rendelkező államokkal a lehetséges megegyezést kell keresni, kiverésük lehetetlen”.

³¹ HAJDU Tibor: I. m. 157–160.; ORMOS Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920.* Kossuth, Budapest, 1983. 98–106.

Az áldatlan helyzet csak tovább súlyosbodott a december elsejei gyulafehérvári döntés után. Két hét elteltével a román hadsereg megkezdte Erdély, majd a Partium erőszakos birtokbavételét, karácsonyra bevonult Kolozsvárra. December 3-án az antant jegyzékben szólította fel a magyar kormányt, hogy vonja vissza csapatait a Felvidékről. A kormányzati tiltakozás ellenére a visszavonulás szinte azonnal megkezdődött, a teljes kiürítés az év végére befejeződött, s Kassától Pozsonyig az új állam lobogója lengett, a magasan szárnyaló wilsoni önrendelkezés legnagyobb dicsőségére.

Magyarországot, a magyar népet elképesztő módon megalázó, büntető intézkedések nemcsak általános elkeseredéshez, tiltakozásokhoz, hanem különböző szervezetek, féllegális társaságok alakulásához vezettek, nem titkolt kormányellenes programmal. Hivatásos tisztek alkalmi összejövetelei, tanácskozásai, a hadügy tudtával, a fegyveres ellenállás lehetőségeiről szoltak, s nemcsak az ország területének védelméről, hanem kormányellenes fellépésekről, esetleges leváltásáról is. Ellenkező előjellel bontott zászlót a kommunisták pártja az európai, a világorradalom közeli bekövetkezésének programjával. A kormányban elmélyültek az ellentétek, nemcsak a lehetetlen külpolitikai helyzet miatt, hanem a birtokpolitika, a szekularizáció kérdéseiben is eltérő felfogások ütköztek. A függetlenségpárti államtitkárok kilátásba helyezték lemondásukat, ha a miniszterelnök továbbra is eltűri a szociáldemokraták növekvő befolyását.

Bartha miniszter december 6-án bizalmas rendeletet írt alá a hadi tapasztalatokkal rendelkező tisztekből álló riadócsoportok felállításáról. Az előkészítést már korábban Friedrich Istvánra bízta. A rendelet értelmében valamennyi kerületi parancsnokság területén jelentős tüzerővel felszerelt riadózászlóaljokat kell felállítani, készenléti állapotba helyezni, s szükség esetén a fővárosba irányítani. A sikeres fellépés érdekében csökkenteni szükséges a fővárosi helyőrség létszámát. A bizalmas rendelet hamarosan Böhm tudomására jutott, aki megdöbbenve Garami és Kunfi tudomására hozta. A rendelet kimondatlanul a Pogány vezette Katonatanács ellen irányult, de a kormány elleni erőszakos

fellépés, amolyan kisebb katonai hatalomátvétel lehetőségét is magában hordozta. A kényes ügy tárgyalása két kormányülésen is szerepelt, s Bartha miniszter december 11-i lemondásával zárult. Pogány élve a lehetőséggel minden előzetes politikai egyeztetést mellőzve, önhatalmúlag monstre demonstrációt szervezett a miniszter ellen december 12-ére, követelve lemondását. (Ez már ekkora megtörtént.) A fővárosi helyőrség több ezer katonája zárt sorokban vonult a Hadügyminisztérium várbeli épületéhez, éltetve Károlyit, denunciálva Barthát, civil személyt követelve a hadügyek élére. A megmozdulásról sem a minisztériumban, sem a párttitkárságon nem tudtak semmit. A felháborodott Garami értesítette Böhmöt a kormánybiztos minisztere elleni példátlan fellépéséről. Garami a pártvezetőségi ülésen kíméletlenül támadta Pogányt, s követelte felmentését minden funkciójából. Garamit csupán Böhm támogatta, noha Pogány lépését mindnyájan határozottan elítélték, de visszahívását éppen Bartha miniszteri lemondásakor nem tartották szerencsésnek. Kunfi a minisztertanácson Pogány jelentős befolyására hivatkozott, akit keményen figyelmeztettek. Az MSZDP vezetése komoly politikai hibát követett el a Pogány ügy elkenésével.

Bartha lemondása után a hadügyminisztérium irányítása zavarossá vált. A legfelsőbb vezetésben egyhónapos űr támadt, nem számítva Festetics Sándor szerencsétlen kinevezését. A valóságban, államtitkári megbízatása alapján, a vezetés Böhm Vilmosra hárult olyan helyzetben, amikor a forradalmi katonatanácsnak az új szellemű hadsereg szervezésében lett volna fontos feladata. Az ellenkezője történt. A forradalmak történetét kiválóan ismerő Pogány József a tényleges tiszték iránti rendkívüli bizalmatlanságával tűnt ki. Ellenforradalmi megnyilatkozásait felnagyította és bonapartista hatalomátvételt vizionált. Pogányt katonai és politikusi ellenfelei párthadsereg felállításával vádolták. Mindez a szervezés helyett dezorganizálódást, fegyelmezetlenséget eredményezett. A Berinkey-kormány hadügyminisztere nemcsak a valóságos köztársaságellenes erőkkal találta magát szemben, hanem a Katonatanács destruktív magatartásával is. A hadseregben dúló kaotikus, néhol anarchikus megnyilvánulások ellenére február elején kialakult a had-

seregszervezés új elgondolása, amely a toborzás útján önkéntes jelentkezésre épült. Elsősorban olyan katonailag kiképzett, 24 éven felüli férfiakra számítottak, akiket valamely munkásszervezet ajánl. Az ország valós helyzete ennek az elképzelésnek nem kedvezett. Mindössze ötezren jelentkeztek.

A földreform, a nemzetgyűlési választások és a szociáldemokrata kormánytagok

Az agrárviszonyok gyökeres megváltoztatása a magyar társadalom régi problémája volt, 1918-ban is az érlelődő forradalom egyik kulcskérdése lett. Az átalakításhoz, a megoldáshoz a politikai feltételek kedvezővé váltak. Valamennyi demokratikus párt programja szólt a nagybirtokrendszer megváltoztatásáról. A szociáldemokraták csak annak juttattak volna földet, aki azt maga vagy családjával megműveli. Óvtak attól, hogy a megoldást konzervatív agráriusokra bízzák, mert az ő földosztásuk parasztvakítás lesz. A földnélküliek is földet, birtokot akarnak, s a földmunkások, törpebirtokosok megbízottai nélkül a megoldás lehetetlen. A földmunkások novemberi 10-i értekezletén túlsúlyra jutott az a felfogás, hogy a kisajátított nagybirtokból kizárandó, aki azt nem maga műveli.³² A birtokrendezés előmozdítása érdekében az egyházak felajánlották birtokaikat, s a nagybirtokosok érdekeit képviselő Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) is birtokai egy részének átengedéséről nyilatkozott. Buza Barna miniszter 3-4 millió 1000 holdon felüli szántóföld parcellázását említette.³³ A birtokrendezéssel kapcsolatos nézetek tisztázása érdekében a Földművelésügyi Minisztérium országos birtokpolitikai tanácskozást szervezett november 20–28. között.³⁴ A népes értekezleten részt vettek az OMGE-től a szociáldemokratákig valamennyi politikai irányzat képviselői. A különféle nézetek, felfogások ellenére a tanácskozás hozzájá-

³² *Világszabadság*, 1918. november 10., 13.

³³ *Világ*, 1918. november 15.

³⁴ *Értekezlet a birtokreformról 1918. november 28–29-ig*. Pátria Irodalmi Vállalat, Budapest, 1918. – A feldolgozások áttekintésétől eltekintek.

rult a földtörvény előkészítéséhez és 1919. február 16-i kihirdetéséhez. A kisgazda párt nevében Szabó István javasolta, hogy a falu, a község határában levő minden 100 holdon felüli birtokot a kisbirtokosok és a birtokkal nem, de házzal rendelkező helyiek között osszanak szét. Nagyatádi Szabó István éppen a 200–500 holdas kapitalizálódó birtokokat szüntette volna meg. Hamarosan államtitkárrá kinevezett Csizmadia Sándor, Szabó Istvánnal szemben megjegyezte, hogy aki földet kíván és képes megművelni, eleve kizárni nem lehet. Utalt az osztásban rejlő buktatókra, és a nagyüzemet a kisüzemnél korszerűbbnek vélte, ám szembeállításukat károsnak, inkább egymást kiegészítő jellegüket emelte ki. Kunfi Zsigmond párttársaitól eltérően, nem foglalkozott a kisajátítás, kártalanítás, a termelés kérdéseivel, hanem a változás politikai összefüggéseit boncolgatta. A reformnak nem lehet más célja, mint az eddigi vagyon- és jövedelemelosztás gyökeres megváltoztatása, ami nyilván a gazdagok rovására, a szegények javára történik. A birtok bizonyára a parasztság kezére jut – tette hozzá –, de az államnak szüksége lehet a földjára. Kiterjedt szociálpolitikára lesz szükség a mezőgazdasági lakosság körében. A vitában nagyobb hangsúlyt kapott a törvény vagy az intézkedés sürgős betervezése vagy kihirdetése. Záró beszédében a miniszter közölte, hogy az értekezleten a nagybirtokrendszer felszámolásának szükségességét nem vonták kétségbe. Ekkor már úgy vélte, hogy annak felső határa 300–500 hold legyen.

A minisztertanács december 11-i ülésén, a kibontakozó kormányválság idején, amikor Batthyány belügyminiszter túl radikálisnak tartotta a Buza Barna miniszter és párttársa által javasolt birtokhatárt, Garami Ernő a birtokpolitikában két fő problémát látott: a föld elvételét és elosztását. Bizonyos birtoktesteket, így az egyházi- és hitbizományokat, háborúban szerzett nagybirtokokat el kell kobozni, míg másokat vagyonadóval kárpótolni. A birtokhatárt 200–500 holdban határozta meg. Szerinte az új tulajdonos térítés ellenében jusson földhöz, akinek készpénze van, megvásárolhatja. Kitért az örökbérlet, a földértékkadó kérdéseire. Az új birtokosokat nem szabad magukra hagyni – figyelmeztetett –, akár kényszerszövetkezés árán is meg kell aka-

dályozni, hogy a földet műveletlenül hagyják. Támogatni kell a földmunkások szövetkezési kezdeményezéseit. Részletezte a modern szociálpolitika meghonosítását, különösen a fennmaradó nagybirtok cselédjei, földmunkásai körében. Sürgette a vagyonaadó bevezetését, de elutasította, hogy a birtokreformmal összekapcsolják az iparban esedékes államosításokat.

A fővárosi munkástanács decemberben három ülésén, míg a kisgazdák és földmunkások a karácsonyi kongresszusukon fogadták el a szociáldemokrata javaslatot. A föld teljes kisajátítását indítványozó kommunista álláspontot a munkástanács elsöprő többsége elutasította. A földreformtörvény alapjául szolgáló szociáldemokrata elvi álláspontot a munkástanács ülésén Kunfi, a kisgazda-földmunkás kongresszuson Csizmadia ismertette. Eszerint az 500 holdon felüli földbirtok tulajdonviszonyainak kisajátítással vagy kártalanítással történő megváltoztatása a magántulajdon megőrzése mellett, és nem a föld szocializálásával történik. Ez a felfogás tartalmazta az elavult birtokviszonyok időszerű átalakításának demokratikus programját, és gyökeresen eltért a kommunisták álláspontjától. A megvalósítással összefüggő, nagy jelentőségű kérdések, mint az állami tulajdon, a vagyonaadó, a földosztás, az örökbérlet, a földértékadó, a város és a lakosság élelmiszer-ellátása, az azonnali bevezetés gazdasági és társadalmi ellentmondásai stb. az elvi álláspont részét képezték. Nem véletlen, hogy a földtörvény kihirdetése után, a jelképesnek is mondható kápolnai földosztáson Garami Ernő mellett megjelent Csizmadia Sándor is, és mindketten, rövid beszédben méltatták a földosztás jelentőségét.

A demokratikus átalakulás és forradalom egyik legfontosabb kérdése a nemzetgyűlési választások megtartása volt. Az általános választójogról kihirdetett néptörvény, helyesen, az alapelveket tartalmazta, ám a pártoknak, beleértve a szociáldemokratákat is, a választás lebonyolításáról részletesen kimunkált javaslata nem volt. A kormány egyetértésével Kunfi a karácsony körüli napokra prognosztizálta az új nemzetgyűlés összehívását. Az időpont korainak tűnhetett, de azt a célt szolgálta, hogy mielőbb megváltoztassák a hatalom ideiglenességét. A legfőbb államhatalom tisztázatlansága miatti káosz és anar-

chia elkerülése érdekében a Nemzeti Tanács a kormányt teljes hatalommal ruházta fel. Ezt az alkotmányosságnak ellentmondó állapotot a kormány mielőbb fel akarta számolni. A hatalom gyakorlásához nélkülözhetetlen legitimitációt a demokratikus választás alapozhatta meg. A gyorsabb lebonyolításnak nem kedvezett az elodázhatalan államformaváltás és a régi országgyűlés formális létezése. E törekvésnek a megvalósítását gátolta az antant által támogatott erőszakos megszállások elburjánzása. Ezen valós okok ellenére a kormányzat legnagyobb hibája a választások időpontjának többszöri megváltoztatása, elhalasztása volt. Ezért valamennyi párt felelős volt.

A Batthyány Tivadar vezette belügyminisztérium által bürokratikus lassúsággal elkészített választási javaslat valójában az 1917 végi Vázsonyi Vilmos-féle választójogi törvénytervezetre épült, amely már nem felelt meg a forradalmi változásoknak. Decemberben, Nagy Vince belügyminisztersége idején Rác Gyula államtitkár közreműködésével az előkészületek felgyorsultak. A fő rendezőelv az arányosság érvényesítése volt, szakítva a kizárólag egyéni választókerületekre épülő korábbi rendszer megkövesedett gyakorlatával, amelyben a vesztes szavazatai egyszerűen elvesztek. A korszerű tervezetben 35-40 nagy választókerülettel számoltak, amelyekben lajstromos, pártlistás szavazásra kerülne sor. A választókerületeket a megszállt területekre is kiterjesztették. A lajstromos választási rendszertől elsősorban a konzervatív függetlenségiek idegenkedtek.

A december végi, január eleji kormányüléseken Garami és Kunfi egybehangzóan a gyors lebonyolítású, demokratikus szavazás mellett érvelt, vállalva a választói névjegyzék ebből fakadó pontatlanságait. A kizárólag magyar fennhatóságú kerületekben a listás szavazás mellett voltak, míg a megszállt területeken az egyéni jelöltállítás fogadták el. Ez utóbbi esetben a kormányzó pártok előzetes megegyezését ajánlották. Garami kételkedett abban, hogy a megszállt területeken engedélyezik a magyar választások lebonyolítását, így számolni kellett a csonka parlamenttel, bizonyos számú mandátumot meghagyva a békeszerződés utáni időre.

Az elhúzódó, egy hónapig tartó kormányválság nemcsak a választások kiírását késleltette, hanem a novemberben alakult kormány fennmaradását, a kormányzás folytatását is kétségesre tette. December közepére a politikai erőviszonyok a szociáldemokraták előnyére módosultak. A szakszervezetek tagságának rohamos növekedése mellett, sorra alakultak a helyi, területi pártszervezetek. A megyei vezetőségek decemberben, januárban a központi titkárságtól több ezer tagkönyv, pártbélyeg megküldését kérték. Erősödött a szociáldemokraták befolyása a nemzeti tanácsokban. Ugyanakkor a hatósági, kormányzati intézményekben a szociáldemokraták képviselője társadalmi befolyásoktól eltérően, alacsony volt. A polgári politikusok egy része, éppen ellenkezőleg, a szociáldemokraták túlzott megerősödését sérelmezte, különösen a kormányzati tevékenységben. A két tekintélyes politikus – Batthyány és Lovászy – lemondása után, kormányülésen már elhangzott a tiszta szociáldemokrata kormány felállítása. A december 11–12-i kormányülésen a pártot képviselő miniszterek ezt visszautasították, sőt Kunfi ekkor, meglepő módon, saját távozásukat helyezte kilátásba, éppen a bolsevizmus elleni sikeresebb harc érdekében. (A munkásságot kell megóvni a bolsevik elemektől.) Ugyanakkor Kunfi a két miniszter távozását a retrográd, reakciós, elsősorban katonatiszti csoportok és más szerveződések befolyásával indokolta. A nézeteltérés elmérgesedett, Kunfi Lovászyt megalapozatlanul ellenforradalmisággal vádolta, amit hamarosan nyilatkozatban visszavont, de a koalíciós együttműködést jelentősen gyengítette. A Függetlenségi Párt kettészakadásával, a köztársaság védelmének, a birtokreform végrehajtásának alapján álló, Lovászy köré csoportosuló Polgárszövetséggel az erővonalak valamelyest tisztázódtak.

Kiút a kormányválságból

Az elmélyülő politikai ellentéteket tovább súlyosbították a román csapatok erdélyi térhódításai és az antant fenyegető jegyzékei. A kormány tiltakozásának nem volt fogantója, hiába ké-

szítettek pontos kimutatásokat a fegyverszüneti szerződés sorozatos megsértéséről. A karácsony előtti kormányülésen több miniszter, köztük Garami is, a kormány lemondását, s egy államtitkár vezette adminisztratív kormány felállítását javasolta. Az antant szállja meg az országot, és állítson fel valamilyen adminisztrációt. Kunfi, majd nyomában több miniszter, a megváltozott, új helyzetben, korábbi véleményétől eltérően, nem értett egyet a távozással, úgy látta, ez polgárháborúhoz, anarchiához vezetne. Ugyanakkor hadsereg hiányában az ország képtelen a fegyveres ellenállásra, s ha megkísérelné, a végkifejlet nem lehet kétséges. Kunfi ajánlotta, hogy a kritikus helyzetben a kormány maradjon a helyén, s kísérelje meg az etnikai határokon belüli kormányzást. Kunfi alapelveként vetette fel az etnikai vonalat anélkül, hogy azt valamilyen konkrét formában kijelölte volna. A területi integritásról való lemondást már korábban is a háborús vereség konzekvenciájának tartotta. Ezt a nézetét az Internacionálé 1919 februárjában, Bernben tartott konferenciája után készített elaborátumában is kifejtette, azzal a kiegészítéssel, hogy a vitás területek állami hovatartozásáról nemzetközileg ellenőrzött népszavazás, és ne nagy- vagy kishatalmi, imperialista politika döntsön. A konferencián ezt az álláspontot következetesen képviselte Buchinger Manó és Kunfi Zsigmond. A berni konferencia ennek szellemében határozott, de Párizs döntött. Kunfinak, az említett kormányülésen tett kijelentésével nem értett egyet Garami Ernő. A válságos helyzetben is úgy vélte, hogy minden nemzetiségek lakta területet nem lehet átadni az új államoknak. A területi integritás megőrzése lehetetlen, de leszögezte, hogy Magyarország is lehet többnemzetiségű állam, természetesen nem a régi határokon belül. Mindenesetre az ország leendő határait Garami nem azonosította az etnikaiakkal.

Az elhúzódó kormányválság megoldását az MSZDP vezetősége, pártválasztmánya hosszasan tárgyalta. A Munkástanács január 8-án délután kezdődő, másnap reggel szenvedélyes vita után befejeződött ülése a koalíciós kormány fenntartásáról és átalakításáról határozott.³⁵ E döntés előtt felmerült, hogy a vál-

³⁵ VARGA Lajos: *Háború, forradalom...* I. m. 443–464.

ságot kezeljék a polgári pártok. Decemberben Károlyi Mihály sem idegenkedett egy egységes polgári párt létrehozásától. Ettől a megoldástól Lovászy sem zárkózott el, amennyiben Károlyi jelentős államhatalmi jogkörrel, ideiglenes köztársasági elnök lesz, s kormánya megkapja a szociáldemokraták lojális támogatását. Garami személyesen ezt a megoldást a választásokig elfogadhatónak tartotta, de kételkedett abban, hogy pártjának mérvadó körei ezt támogatnák. Megjegyzendő, hogy több függetlenségi politikus, miniszter ragaszkodott a szociáldemokraták kormányzati részvételéhez.

A párttanácskozásokon és az előmunkálatok során úgy tűnt, hogy a kormányból való távozás kap többséget. Az egyik fő érv az volt, hogy a polgári kormány sokkal erőteljesebben, határozottabban léphet fel a kommunisták erőszakos fellépéseivel szemben, mint a szociáldemokraták, akik nem kívántak hatósági, rendőri intézkedésekkel élni, s inkább a politikai, agitációs, szervezési eszközökkel akartak harcolni. Továbbá a polgári kormány több időszerű gazdaságpolitikai döntést hozhat. Ezt a kormányzatot a szociáldemokrata párt kívülről támogatná. Megérezve e változás súlyosságát, következményeit, a pártválasztmány ülésén váratlanul megjelent Károlyi, aki drámai előadásban a szociáldemokrata vezetői grémiumot a kormányban való további részvételre szólította fel. Ezek után a választmány, szoros eredményben, a kormányon maradás mellett döntött, amennyiben a kormányválság felszámolása egy tiszta szociáldemokrata kormány felállításával történne meg. A Munkástanács ülésén e koncepció előadója Garbai Sándor volt.

Érzékelve a javak szocializálását követelők erősödését, Garbai időszerűnek tartotta az 1903-as pártprogram elvi részének megvalósítását, annál is inkább, mert a fejlett európai országokban felerősödnek ezek a követelések, éppen az orosz forradalom példáján okulva. Eltúlozva az ellenforradalmi megnyilvánulásokat az államapparátus, különösen a belügyminisztérium összetételének megváltoztatását sürgette. Ugyanakkor élesen szembefordult a munkásság egységét veszélyeztető kommunistákkal. A tiszta szociáldemokrata kormány kedvezőbb

feltételeket teremt a nemzetgyűlési választások lebonyolításának, érvelt.

Garami leszögezte, hogy Magyarországon teljesen időszerűtlen szocialista fordulatról elmélkedni. Az ország erre teljesen éretlen. Meg lehet ragadni a hatalmat, de vajon meg is tudják-e tartani egy kis, elszigetelt országban – kérdezte. A magyar helyzetet nem lehet összehasonlítani az oroszországgal. De ők is nagy árat fizettek a demokrácia felrúgásával. Leszögezte, hogy a magyarországi munkásság óriási eredményt ért el a demokrácia néhány hete alatt, s a túlköveteléssel, egy balról jövő „ellenforradalommal” nemcsak az eddigi vívmányokat veszélyeztetik, hanem a valóságban jelentkező jobboldali ellenforradalomnak tesznek akaratlanul is nem kevés szolgálatot. A kormányból való távozás nem jelenti a koalíciós együttműködés feladását – állapította meg –, hisz más formában a választásokig támogatják a demokratikus kormányzatot. Kívánatos a jelentős szociáldemokrata győzelem, de nem biztos az abszolút többség megszerzése. Az eredmény birtokában az ország demokratikus fejlődése érdekében majdan vállalni kell egyedül vagy koalícióban a kormányzati szerepet. Sem Garami, sem párttársai e fontos tanácskozáson nem sürgették a választások mielőbbi kiírását és lebonyolítását. Különböző megfontolásokból tovább folytatódott a nemzetgyűlési választások elodázása, ami súlyos tévedés volt.

Garami javaslatát leszavazták, de Garbai is visszavonta a hatalom átvételéről szóló javaslatát, s bizonyos mértékig meghajolt Garami kétségbevonhatatlan érvei és jelentős támogatottsága előtt. Garami felháborodottsága valamelyest megenyhült és elfogadta Kunfi áthidaló javaslatát a kormányban maradásról. A szociáldemokraták a Berinkey-kormányban nagyobb képviseletet kaptak, négy miniszterrel és hat államtitkárval. A kormányválság pillanatnyilag lezárult, a feszültség valamelyest enyhült. Új pártok alakulásával a politikai frontvonalak áttekinthetőbbé váltak. A demokratikus átalakulás konszolidálásának lehetősége még a megoldások közé tartozott.

A Központi Munkástanács 1919. január eleji ülésén a koalíciós kormányzás további fenntartásáról elfogadott határozat

átmenetileg, a nemzetgyűlési választások lebonyolításáig, lezárta a több hétig tartó kormányválságot. E reális döntéssel a belpolitikai feszültség valamelyest enyhült, a kormányon belüli nézeteltérések visszaszorultak. Közben új pártok is alakultak, így a politikai erővonalak világosabbá váltak. A demokratikus rendszer alapját továbbra is a Nemzeti Tanácsba tömörült pártok adták, a Berinkey-kormány idején a kisgazdapárttal kibővülve. Ugyanakkor a Függetlenségi Párt szakadásával, a Jászi és Szende vezette Radikális Párttól elkülönülő polgári pártok színrelépésével új politikai tömörülés keretei bontakoztak ki. E pártok elfogadták a demokratikus Magyarország legfontosabb néptörvényeit, a köztársasági berendezkedés alapjait, s különböző hangsúllyal elhatárolódtak a korábbi kormányzati rendszertől és pártjaitól. Ugyanakkor a demokratikus kormányzat számos intézkedését, politikai irányvonalát kétségbe vonták, visszautasították. A demokratikus kormányzat helyzetét, s benne a szociáldemokrata minisztereket különösen bonyolították a kommunisták fokozódó, megalapozatlan kormány- és rendszerellenes támadásai. A szorongató, kilátástalan külpolitikai helyzetben a kormányzat mégis dolgozott, és néptörvényei az ország demokratikus átalakulásának, 1918 forradalmának erősítését, konszolidálását szolgálták. A Vix-jegyzék március 20-i átadása után azonban a szociáldemokrata párt tragikusan súlyos válszüt elé került.